

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ФАКУЛТЕТ ПО ПЕДАГОГИКА

Книга Социални дейности

Том 109

ANNUAL OF SOFIA UNIVERSITY “ST. KLIMENT OHRIDSKI”

FACULTY OF EDUCATION

Social Work

Volume 109

ЗНАЧИМОСТ И ТРАНСФОРМАЦИИ НА СТАТУСНО-РОЛЕВИЯ ПРОФИЛ НА БЕНЕФИЦИЕНТА ПО СОЦИАЛНИ ПРОЕКТИ

ДЕСИСЛАВА ИВАНОВА*

Резюме: Настоящата студия представя резултатите от емпирично изследване, проведено в период август–ноември 2015 г. Целта на изследването беше да се провери валидността на следната изследователска хипотеза: „Предполага се, че характеристиките, значимостта и динамиката/трансформацията на статусно-ролевия профил на бенефициента по социални проекти не са водещ компонент при оценка на проектния замисъл, дизайн и реализация и рядко тяхната значимост бива заложена като първостепенен фактор в проектната рамка (LOGFRAME) и проектната документация“. За да се потвърди или отхвърли хипотезата, беше направен двуетапен съдържателен анализ на проектна документация. В първия етап обект на анализа бяха 15 донорски програми и свързаната с тях проектна документация (покани за кандидатстване, философии на програмата, формуляри за кандидатстване, наръчници, оценки и др.). Във втория етап бяха анализирани проектни документи по приключили 70 социални проекти (годишни отчети, съобщения в медиите, оценки и др.). Анализирани бяха общо 435 документа.

Ключови думи: трансформация на статусно-ролеви профил, бенефициент, социален проект, логическа рамка

* E-mail: desislava_ti@abv.bg

SIGNIFICANCE AND TRANSFORMATION OF STATUS-ROLE PROFILE OF THE BENEFICIARY OF SOCIAL PROJECTS

Desislava Ivanova

Abstract: *This paper presents the results of empirical research conducted in August-November 2015. The aim of the study was to verify the validity of the following research hypothesis: "It is assumed that the characteristics, importance and dynamics/transformation of the status-role profile of the beneficiary in social projects is not leading component in the evaluation of the project concept, design and implementation and rarely its importance is set as a primary factor in the project framework (LOGFRAME) and project documentation." To confirm or refute the hypothesis was made two-meaningful analysis of project documentation. In the first stage the objects of analysis were 15 donor programs and related project documentation (calls for proposals, the philosophy of the program, application forms, manuals, ratings, etc.). In the second stage were analyzed project documents completed 70 social projects (annual reports, media reports, assessments, etc.). Analyzed were total of 435 documents.*

Key words: *transformation of status-role profile, beneficiary, social project, logical framework*

Увод

Във века на глобализацията и стремглаво развиващите се технологии човешката индивидуалност сякаш намери нови пространства, в които да се извява и развива. Някои от тях виртуални, други съвсем реални провокираха достигане на по-дълбоки нива на себеопознаване, себеизразване и себеутвърждаване. В своя опит да бъде част от социалния свят отделният човек не само започна да търси нови начини да се самосподели с другите, но все по-открито и конкретно заговори както за собствените си проблеми, така и за всичко, което го притеснява и вълнува в обкръжаващия го свят. Стана ясно, че постиндустриалното общество е решило редица социални проблеми от миналото, но е донесло със себе си нови и дори непознати социални предизвикателства, които традиционното институционално мислене не само не може да реши, но на практика не разполага с необходимите инструменти да реагира адекватно и своевременно. Необходимостта от промяна предопредели и търсенето на нови методи, средства и подходи, чрез които да се откликне на възникналите потребности и да се отговори на непознатите до момента социални търсения.

В контекста на тази действителност бяха разработени, апробирани и приети редица нови политики, въведени бяха нови мерки и стратегии, случи се преосмисляне и преформулиране на валидните проблеми и най-вече – започна да се говори за индивидуалния принос на отделния човек. Неговата значима роля беше посочена като ключов елемент в новите стратегически документи, а активното му участие се превърна във водеща философия. На фона на случващи-

те се промени държавните институции преоцениха своя капацитет и поставиха началото на пълноценното и многопластово сътрудничество с неправителствения сектор. Съществуващите социални проблеми започнаха да се анализират в своята конкретност и от интервюирана абстракция се превърнаха в целеви приоритети. Работата по проект не само убедително навлезе във всички аспекти на социалното живеене, но се оказа и онзи работещ механизъм, чрез който най-бързо, ефективно и ефикасно се определят цели и задачи, разработват се работни модели, планират се и контролират разходи и ресурси, отчитат се и се анализират резултати. И ако днес индивидуалната роля и уникалните личностни характеристики са принцип на новото мислене, би следвало те да бъдат търсени и отчитани и по отношение на бенефициентите на социални проекти.

Приемайки, че отделният човек е ценност и може да бъде тълкуван като сбор от определени качества, потенциал и характеристики, то отнасящите се до възможността му да бъде бенефициент роли и статуси биха определили неговия статусно-ролеви профил, въз основа на който той участва в конкретна проектна инициатива. Именно този профил би стоял в основата на оценката на възможния му проектен принос и проектно участие, а неговата трансформация би била белег за постигнат реален проектен успех.

В съгласие с изказаните по-горе разбирания и заставайки зад убеждението, че **конкретният** социален проект трябва да е насочен към решаване на **конкретни** социални проблеми, зад които стоят **реални** личности със строго индивидуални потребности, но и капацитет за тяхното удовлетворяване, се породиха и основният изследователски въпрос, а именно каква е значимостта на статусно-ролевия профил на бенефициента за оценка на проектния замисъл и дизайн и доколко статусно-ролевата динамика (вкл. и трансформация) е заложена в процеса на планиране, разписване, реализиране и отчитане на отделната инициатива.

За да се намери отговор на поставеното питане, беше направен съдържателен анализ на проектна документация, като бяха обхванати общо 15 донорски програми и реализирани по тях 70 проекта. Общият брой на анализирани документи (покани за кандидатстване, насоки (наръчници) за кандидатстване, критерии за оценка и проектни формуляри, годишни отчети и доклади, медийни съобщения) е 435.

Емпиричното изследване беше провокирано от очакването, че независимо от настъпващите промени в социалната реалност и социалните политики все още в много ниска степен статусно-ролевият профил на бенефициента и неговата трансформация е водещ компонент при оценката на проектния замисъл и дизайн и рядко неговата значимост бива интегрирана /заложена като значим фактор в проектната документация.

И за да се провери доколко направеното допускане е валидно, беше предприета двуетапна изследователска стратегия. В първия етап от анализа беше проверено какви са особеностите на изискванията към стартовия статус и роле-

вия репертоар/опит при подбора на бенефициенти. Във втория етап основна цел беше да се изведат особеностите на предписанията за статуса и ролите на бенефициента в рамките на проекта и да се провери в каква степен те (и настъпките в тях промени) биват обект на оценка при финализирането на конкретната инициатива. Получените, в хода на анализа, резултати и направените въз основа на тях изводи ще бъдат представени подробно по-нататък в настоящата студия.

Понятийни уточнения

Три са водещите понятия, застъпени в изследването на формулирания проблем, а именно: статусно-ролеви профил, бенефициент (по социален проект) и социален проект. Тяхното надлежно дефиниране, предполага не само представяне на семантичното им значение, но и изясняване и проследяване на съществуващата между тях взаимовръзка. Ето защо в хода на дешифрирането им ще бъде търсено както самостоятелното значение на отделните термини, така и функционалната зависимост между тях.

Статусно-ролеви профил

Осмислянето на *статусно-ролеви профил* включва разграничаването и определянето на двете заложи в него ключови понятия – статус и роля.

Статусът е понятие, което отразява определено положение, състояние (Български тълковен речник). В социологията са изведени три основни негови значения:

- съвкупност от атрибути, свързани с дадена позиция в системата на една култура, както и поведението на околните към конкретния индивид, заемащ тази позиция. Той определя мястото на човека в социалната система и сбора от права и задължения, които той има; (Levinson, Daniel J., 1959);
- позицията на индивида по отношение на определена публично призната скала или йерархия на социалното достойнство. М. Вебер използва концепцията за статуса на групата като елемент на социалната стратификация – едни социални групи се различават от други на база икономически отношения (работодател–работник), неикономически характеристики (престиж, религия, етнос) и политически отношения (Вебер, М., 1992).
- социалната позиция на индивида съгласно специфичния му начин на живот и възможностите за потребление, както и културното и образователното му ниво (Bourdieu, P., J. Passeron, 1977).

В социалните проекти статусът на бенефициента се определя въз основа на предварително направена оценка на потребностите и възможностите на самия бенефициент. Важно значение за определяне на статуса има и характеристиката на социалната среда, в която той съществува и реализираните от него взаимоотношения с другите нейни представители.

В тясна връзка със статуса се разглежда и ролята.

Понятието „роля“ е заимствано от театъра и в традиционния си смисъл назовава образ в драматично произведение, предназначен за актьорско изпълнение или всички реплики на един герой от текста на пиеса, изпълнявана на сцената (Български тълковен речник).

В социален аспект терминът описва степента на значимост на някого в обществото или конкретна длъжност или функция, която индивидът изпълнява. Схваща се като набор от действия, конкретно поведение, които имат социално обусловени функции и са съобразени с общоприетите норми. Ролите съществуват самостоятелно и независимо от хората, които ги играят, и служат за връзка между личността и обществото (Новаков, С., 2003).

Значимостта на отделната личност като социален актьор се определя въз основа на многообразието от роли, които той/тя изиграва и/или би могъл да изиграе. Тъй като статусът се променя в зависимост от реалното проявление на една или друга роля или набор от роли, то той не винаги е изначално определящ тяхното изиграване и не задължително служи за техния подбор и рамкиране. В този смисъл статусът на първо място обобщава резултата от изиграните роли, описва (представява последица от тях), а не толкова бива основа и първоизточник. Водещо значение има ролята (ролите), която по своята същност би могла да е определяща за индивида и взаимодействието му с другите в социалната среда, независимо от настоящия му статус.

През 1936 г. R. Linton дефинира *социалните роли* като динамичен аспект на социалния статус на индивида, т.е. социалната роля се разглежда като реализация на изпълнението на правилата и задълженията съобразно социалния статус (пак там). Промените/допълването на роли, които настъпват и/или биха могли да се случат, водят както до нови права, така и до нови задължения. Т.е. социалните роли задължително са свързани с определен вид социална отговорност. Колкото по-голяма е тя, толкова по-висок е статусът на конкретната личност.

Друго добило широка популярност определение е изведено от B. Biddle и J. Thomas през 1966 г. Според тях *социалната роля* е позицията, заемана от личността в социалните (обществените) отношения. Тя предполага изграждане на конкретно поведение, необходимо за нейното изпълнение (Biddle, B. V., Thomas, E. J., 1966). Пак според авторите статусът показва доколко реализираните поведенчески модели (поведение) е успешно и подходящо, за да запази и/или да помогне на индивида да заеме желаната от него позиция.

Обобщено *ролята може да бъде схващана като съвкупност от действия и поведение, реализирани от индивида въз основа на неговите знания, умения и компетенции, целящи удовлетворяването на конкретни социални изисквания, поставени от него самия или от обществото, а статусът отразява резултатите от изпълнението на различните социални роли, в които индивидът влиза.*

Социалните роли не са статични феномени, а претърпяват по-малки или по-големи промени, които оказват пряко отражение и върху социалния статус

на индивида. Следователно социалната роля има по-скоро активен и гъвкав характер (т.е. изразява определен тип отношение чрез поведение), докато статусът е по-статичен (характеризира устойчивата позиция на индивида в даден отрязък от социално време и пространство). Същевременно те са тясно свързани. Статусът може да се презентира чрез различния набор от социални роли, в които влиза личността.

Казаното дотук позволява **статусно-ролевият профил** да се тълкува като *съвкупност от всички присъщи или възможни за даден индивид статуси и роли, които характеризират неговата същност и потенциал, и отразяват нивото на социална значимост и социална интегрираност, до което е достигнал към настоящия момент.*

Бенефициент

Терминът *бенефициент* няма смислов произход в българския език, а се наложи в проектната практика като част от терминологичния трансфер на специфичния проектен речник. На практика неговата смислова употреба е противоположна на чисто езиковото му значение.

Като дума **бенефициент** е форма на сегашното деятелно причастие (beneficient) на латинския глагол *beneficere*, който означава облагодетелствам, осигурявам някаква облага, прехвърлям някакво право на друго лице. Неговият български езиков синоним е **облагодетелстващ**, т.е. някой, който предоставя, дава блага на другия/другите. В някои западноевропейски страни се ползва и с допълнителни значения, които имат сходен контекст.

На практика обаче смисловата му употреба у нас е съвсем различна. Като бенефициент се третира ползващият облаги или блага, предоставени му от друг или други лица или организация, дефиниция, отговаряща по-точно на термина „**бенефициер**“ (Костова, М., 2006: 93). Въпреки отчетената неточност при транслацията (при преминаването) в българския език по-широко навлязлото и възприето със значение „ползвател“ е понятието „бенефициент“.

Това е и семантиката, с която думата присъства в българския тълковен речник. Там бенефициентът е определен като лице, ползващо дадена ресурс – материален или не, което се облагодетелства, възползва, получава (Български тълковен речник).

Такава е употребата на термина и в официалните документи на Министерски съвет на Република България (Постановление № 121 от 31 май 2007 г. за определяне реда за предоставяне на безвъзмездна финансова помощ по оперативни програми).

Следователно бенефициентите са онези *лица или групи, които имат възможност да се възползват (да бъдат включени в) от дадена външна (социална) подкрепа*. Те могат да бъдат не само пасивни ползватели, но и активни участници в проектните дейности в зависимост от естеството и философията на реализираната инициатива.

Бенефициентите по социални проекти са онези индивиди или групи (наричани целеви групи), които са ползватели на подкрепи и услуги, разработвани и реализирани чрез самите социални проекти. Оценката на техния статусно-ролеви профил и отношението към него варира силно в зависимост от особеностите на приложното поле на социални дейности или социална работа, в което се реализират проектите.

Социален проект

Терминът **проект** произлиза от латинската дума *projectus*, която означава „настъпващ, напредващ“. Обичайното му семантично, лексикално дефиниране го представя като *комплекс от планирани и взаимосвързани задачи, които трябва да бъдат изпълнени в рамките на определен период от време чрез разходване на предварително планиран ресурс и съобразно анализиранияте допълнителни ограничения* (Sarbin, T. R., Scheibe, K. E., 1983).

Сходна дефиниция може да бъде открита и в учебно-практическото ръководство „Социална работа по проект“, където е цитирано следното определение по С. Бъртън и Н. Майкъл: „Проектът е работа, която има начало и край, тя се планира и контролира, цели да провокира промяна и може да бъде доведена до успешен край“ (Николаева, С., 2001: 3 и 5).

В други свои трудове С. Николаева допълва и разширява тази дефиниция, като представя проекта, от една страна, като временна стратегия за развитие и промяна, и от друга, като устойчив модел на социално функциониране (Николаева, С., 2012).

В класическите управленски теории проектът бива дефиниран като „управленски подход, при който чрез специфична организация на човешки, финансови и материални ресурси се изпълнява уникален обхват от дейности (съществена промяна) при ограничения относно време, разходи и зададени изисквания за качество“ (Василева, М., 2001: 3). В сферата на социалнопедагогическите науки проектът е разглеждан като „свкупност от определени действия, документи, предварителни текстове; замисъл за създаване на реален обект и предмет; за създаване на различен по рода си теоретичен продукт“ (Шрайер, Х., 2007).

В по-широк смисъл проектът може да бъде тълкуван и като „замисъл за осъществяване на нещо, план“ (Български тълковен речник).

Най-базисната и широка смислова дефиниция за **социалния проект** го определя като *комплексна дейност, която се отнася до социалното битие на хората, групите и обществата с цел промяна на качеството на техния живот, учене, общуване, и/или работа*. В този смисъл той може да намери приложение във всички обществени сфери и среди – от по-традиционните като образование, социална работа и здравеопазване до изкуството и публичните комуникации, спорта и туризма, бизнеса и социалния контрол и управление.

Функционална връзка между основните понятия

Краткият семантичен преглед и представените в него разбирания позволяват да се потърси свързаността на трите понятия и във функционален план. От една страна, социалният проект удовлетворява социално значими потребности, като откликва на заявени (директно или не) от самите бенефициенти нужди, но от друга, той не е възможен без тяхното участие/включване (пасивно или активно) в него. Т.е. бенефициентът предопределя проектната насоченост и работата по проект, като същевременно социалният проект, в който участва, му влияе пряко. И ако постигането на определено въздействие върху отделния бенефициент се предполага и се залага в самата инициатива и е нейна основна цел, то не толкова категорично може да се отчете обратният процес в тази взаимовръзка. Ето защо за да бъде постигната по-голяма яснота, въз основа на познатите концептуални модели и най-разпространени световни практики, за нуждите на настоящата студия бяха обособени няколко типа бенефициенти. Използвани бяха четири критериални скали:

В зависимост от степента на тяхната активност или пасивност по отношение на проектната подкрепа те могат да бъдат разглеждани като:

- *активни бенефициенти* – лица и/или групи, които дейно участват в цялостния процес на промяна и са въввлечени чрез активно от тяхна страна поведение в проектните дейности;

- *проактивни бенефициенти* – лица и/или групи, които провокират/изискват/проектират проектните инициативи, в които ще участват и са (част от) проектния екип;

- *пасивни бенефициенти* – лица и/или групи, чието участие в проектната реализация се свежда до използване, приемане, придобиване на определен предназначен за предоставяне на тях, ресурс;

На основата на критерия „включеност“ в даден социален проект се различават също няколко типа бенефициенти:

- *първични бенефициенти*, възползващи се от дадена проекта подкрепа (социална подкрепа) за първи път;

- *вторични бенефициенти*, възползващи се от дадена проекта подкрепа (социална подкрепа) повече от веднъж (многократно) и/или включвани в допълнителни (продължаващи/заместващи/надграждащи) проекти и услуги след тяхното приключване и/или изчерпване.

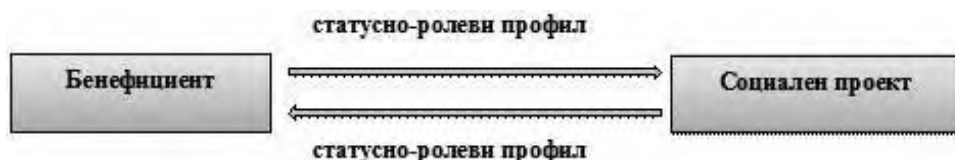
В зависимост от проектния подход към целевата група бенефициентите се делят на:

- *преки бенефициенти*, към които са насочени основните дейности по проекта;

- *непреки бенефициенти*, върху които социалният проект (социалната подкрепа) ще окаже влияние, без основните дейности по проекта да са пряко насочени към тях.

Съществува и един четвърти тип бенефициенти, който би могъл да бъде обособен в самостоятелна група, а именно бенефициентите на парични или други материални и нематериални ресурси, които ги получават, за да реализират социален проект, обичайно насочен към удовлетворяването на заявените нужди на други (вторични, крайни) бенефициенти (т.нар. целеви групи).

Всеки от тези типове бенефициенти кодира в себе си възможната степен на оказвано влияние върху проектната инициатива и предполага определено участие на отделната личност в различните проектни етапи и дейности. Характеристиките на отделните типове бенефициенти стоят и в основата на определянето на статусно-ролевия профил на всеки от тях. И ако статусно-ролевият профил представя първичните (изходните) черти на бенефициента, то неговото изследване и анализиране дава възможност да се заложи или предвиди какво ще е оказаното от страна на бенефициента влияние върху социалния проект и обратно. Казано по друг начин, особеностите на диадата бенефициент–социален проект се определя от различния статусно-ролеви профил на отделния участник (*вж. фигура 1*).

Фигура 1. Взаимовръзка между бенефициент, статусно-ролеви профил и социален проект

Представената първична класификация на водещите типове бенефициенти по социални проекти стои в основата на разработения в емпиричното изследване класификационен модел на статусно-ролевия профил на бенефициента. Допълнително той се основава и на ключови теории, свързани със статусно-ролевото представяне на индивида в социалното живеене, респективно социалния проект. Синтезирано те ще бъдат представени в следващите параграфи.

Теоретични основания за разбиране и концептуализиране на статусно-ролевия профил

Идеята за социалната роля, дефинирана чрез социалното взаимодействие на индивидите с останалите представители на обществото, намира своето широко представяне в трудовете на G. H. Mead (1934) и R. Linton (1936). Въпреки че техните трудове се считат за базисни за нейното разглеждане, самата концепция е значително по-стара (Horton, C. C., 1922; James, W., 2009).

Според R. Linton социалните роли са динамичен аспект на социалния статус на индивида – т.е. социалната роля се разбира като реализация на из-

пълнението на правилата и задълженията съобразно социалния статус. В този смисъл социалната роля е нормативно определен начин на поведение, очакван от всеки, който заема дадена позиция в обществото (Mark R. Leary, Rick H. Hoyle, 2009). R. Linton използва структурния подход, за да представи социалните взаимодействия, като предполага, че социалните роли служат за операционализация на социалната структура и социалния статус. Структурата се детерминира от взаимосвързаността на своите елементи и се определя от правата, задълженията и ценностите на отделните и представители. В контекста на труда му посредством ролите се представят отделните структурни звена, като чрез тяхното осмисляне се постига вертикална структурна диференциация на социалното взаимодействие.

Подходът му залага на разбирането за връзката между социалната структура и социалното взаимодействие, медирано/опосредствано от социалните роли. Т.е. изиграването на конкретна социална роля е предопределено от социалната структура и валидните за нея правила, норми и нива на взаимодействие (Moreno, J. L., 1934). В този случай социалният статус е определящ за реализирането на конкретна роля. Той стои в основата на нейното изпълнение и задава нейните параметри (Linton, R., 1947). Нормативната предопределеност на социалната роля в трудовете на R. Linton (Linton, Ralph, 1938) обаче, оставя отворен въпроса за личната свобода на индивида и възможността му сам да избере по какъв начин да участва в социалната система и социалните взаимодействия.

По-индивидуалистичен подход за разбиране на социалните роли се открива в предшестващите Linton трудове, тези на G. H. Mead (1934). Той разглежда ролята като средство за социална интеракция. При него ролята и влизането в роля са социално утвърдени средства за участие в обществените процеси, които позволяват на индивида да направи избор по какъв начин ще взаимодейства със средата и другите. Отделните роли служат като средства, които помагат, от една страна, да се редуцира сложността на социалното взаимодействие, и от друга, да се постигне разбирането му и възможността за участие на отделната личност в него. G. Mead разглежда ролите не толкова като структурно детерминирани, а по-скоро като индивидуално интерпретирани и изградени. Според социолога ролята е динамична по своята същност и е в тясна връзка със социалната среда. Ролята, видяна като поведение, може да бъде разбрана единствено в контекста на цялостното поведение на групата, в която отделния социален актьор участва (по: Mead, G. H., 1934, 173–178). Социалният статус отново е в тясна връзка със социалната роля, но не задължително я предопределя.

Превърнали се в основни за последващите разработки, свързани с ролевата теория, двата представени подхода (наречени структурен/функционален и интеракционен) дават основание социалната роля да бъде определяна, от една страна, като инструмент на структурата (обществото) за повлияване на

личността, и от друга, като начин индивидът да повлияе върху структурата (обществото). И ако при R. Linton социалният статус е водещ за приемането на конкретна социална роля, то при H. Mead това не е задължително.

Личността като съвкупност от своите изпълнени социални роли е представена в трудовете на J. Moreno (1946). Очакванията на другите се ползват за критерии за измерване на успешността на изпълнение на дадена роля. Тези очаквания са в тясна връзка със заемания социален статус. В хода на съществуването си индивидът има възможност да изпълни множество роли, но и право на избор кои от тях да осъществи и/или съчетае. Някои от ролите предполагат привикване и автоматично изпълнение, като напълно се интегрират от личността (Moreno, J. L., 1934).

Стъпвайки на идеите на H. Mead, Ervin Goffman (1959) предлага различен интерактивен подход (по-късно наречен драматургичен), свързан с разбирането на ролите (Goffman, E., 1959). Вдъхновен от театъра, в трудовете му акцентът е поставен върху личността на актьора (Goffman, E., 1971). Въпреки че E. Goffman се фокусира върху операционализиращото съдържание на ролите и развива идеята за взаимодействието лице в лице, той на практика приема структурния елемент, виждайки ролята като презентация, детерминираща структурата. Според него тя (ролята) е съставна част от индивидуалността и е в процес на постоянна актуализация, предопределена от взаимоотношенията между актьорите и влиянието, оказано от техните роли върху личността (Goffman, E., 1959). Промени посредством ролите търпи и социалният статус.

Интересна е и идеята на George Kelly (1955), който използва термина „част (part)“ вместо роля. Според него хората изследват социалния свят въз основа на конструирана лична система от познания, която се основава на техния минал житейски опит. Поради несъвършенството на тази система, обаче, понякога тя не може да бъде адекватен инструмент за интерпретация на настоящата ситуация. За G. Kelly отделната личност участва в обществените взаимоотношения (влиза в определена роля), защото има определени очаквания за реакция от страна на останалите, а не толкова заради натиск от външната среда. В трудовете на психолога водещо значение за социалната роля, а оттам и за социалния статус има стремежът към одобрение от страна другите (Kelly, A., 1955).

Значими допълнения към основните концепции на ролевата теория правят социолозите B. Biddle и J. Thomas през 1966 г. Те представят социалната роля като позицията, заемана от личността в социалните (обществените) отношения. Тя предполага изграждане на конкретно поведение необходимо за нейното изпълнение (Biddle, B. B., Thomas, E. J., 1966). Наблюдава се известно припокриване между социалната роля и социалния статус.

Корелацията и взаимовлиянията между социалните роли и социалния статус бива търсена, интерпретирана и представена и в по-късните социологически трудове на автори като: M. Banton (1965) (Bates, Frederick L., 1968), L. A. Bertrand (Bertrand, Alvin L., 1972), B. Biddle (Biddle, B. J., 1979), V. L. Davis

(Davis, L. V., 1986), W. J. Getzels and G. E. Gruba (Getzels, J. W., & Guba, E. G., 1954), J. D. Levinson (Levinson, Daniel J. (March, 1959), E. M. Olsen (Olsen, M. E., 1968), H. H. Perlman (Perlman, H. H., 1968), A. L. Zurcher (Zurcher, L. A., 1983).

В разгледаните до момента ролеви теории социалните роли бяха представени в две основни направления: функционално и интерактивно. В първия случай те бяха съотнесени към структурната диференциация на обществото, докато във втория по-скоро бяха представени като интегрирани в личността елементи на индивидуалността. Изхождайки от двата подхода, биха могли да бъдат разграничени два основни типа социални роли: функционални и интерактивни. Първите отразяват влиянието на обществото и другите върху индивида, докато вторите са показателни за въздействието, което има отделната личност върху социума и неговите представители.

Наборът от социални роли, които отделна личност изпълнява, би могъл да бъде съотнесен към определена класификация или да бъде типологизиран в зависимост от пола (Connell, Robert W., 1979), семейната среда (Rapoport, R., Rosow, I., 1957), социалната идентичност (Sarbin, T. R., Scheibe, K. E., 1983), професионалната позиция, религиозната принадлежност (Brandsma, J. M., Pattison, E. M., & Muyskens, J. L., 1986) и т.н.

Приемайки, че социалната роля се определя от социалния статус и обратно, специален интерес предизвиква класификацията на социолога Михаил Мирчев, разработена въз основа на връзката статус–роля. В неговите трудове се разграничават 3 основни категории, включващи допълнителни подкатегории за определяне на статуса, а оттам и на присъщите им статусни роли.

При първата категория „собствен социален статус“ до голяма степен водещо е материалното благосъстояние, както и външната оценка на достигната позиция.

Втората категория „динамичен статус“ предполага изпълнението на социални роли, свързани с различни форми на участие и взаимодействие както със семейството и неговите членове, така и с останалите представители на обществото. Тази категория би могла да бъде свързана и с наследствената принадлежност към определен етнос, религия, култура, общност.

„Субективният статус“ е до голяма степен самооценка на постигнатото и стои в основата на изпълняваните и бъдещите социални роли (Мирчев, М., 2011).

И в трите категории статусът е представен като променлива величина и следователно той би могъл да бъде актуализиран във всеки един жизнен момент, посредством социалните роли. **Т.е. независимо от изходната позиция (негативна или положителна) трансформацията на социалния статус е възможна и социалните роли са необходимите за това инструменти.**

Интересни интерпретации на ролевите теории и влиянието, което отделната личност оказва върху социалната среда (респективно социалния проект), могат да бъдат открити в текстовете на R. Mark и R. Hoyle. Дватама автори

извеждат три основни вида влияние, което отделните личности оказват въз основа на изпълняваните от тях роли и заемани статуси: реактивно, реципрочно и проактивно (Mark, R. Leary, Rick H. Hoyle, 2009: 217).

Реактивно влияние се наблюдава тогава, когато ролевото участие на личността е еднопосочно – т.е. то е ресурсно и енергийно поглъщащо (ползващо), и обратно – *за реципрочно влияние* ще се говори в случаите, когато включеното участие в социалните процеси се характеризира не само с приемане/получаване, но и с предаване (отдаване) на енергия, подкрепа и ресурси (пак там, 218–219). При *проактивното влияние* индивидите са основният енергиен (и ресурсен) източник.

На базата на идеите на тези автори биха могли да бъдат обособени три основни статусно-ролеви профила на бенефициентите по социални проекти, като всеки от тях се отличава със специфично съчетание на формални и неформални социални роли и статуси, характеризиращи отделната личност и/или целева група и тяхната проектна значимост (вж. таблица 1).

Таблица 1. Основни статусно-ролеви профили на бенефициентите на социални проекти

	Статуси	Роли	Проектна значимост
ПРОФИЛ 1	ползвател // клиент	реактивен ролеви репертоар	включването на бенефициента и оставането му на всички етапи на проекта е основен критерий за проектния успех
ПРОФИЛ 2	ефект	реактивен и реципрочен ролеви репертоар	развитието/промяната на бенефициента в хода на проекта е водещ критерий за проектния успех
ПРОФИЛ 3	ресурс	проактивен ролеви репертоар	автор и изпълнител на проекта, водещ фактор за проектния успех

В зависимост от техните характеристики те биха могли да бъдат съотнесени и към конкретни проектни инициативи, като в една или друга степен оказват влияние върху цялостния проектен процес.

Статусно-ролеви профил на бенефициента в ключови (официални) документи, регламентиращи политиките в социалната сфера

Като категория представители на обществото, участващи по един или друг начин в обществените процеси и взаимодействия, бенефициентите по социални проекти биват асоциирани с определени социални роли (които изпълняват и/или се очаква да изпълнят) и съответстващите им статуси. В този

смисъл техният статусно-ролеви профил бива разгледан и тълкуван в редица официални национални и международни документи, регламентиращи практиката и задаващи основните рамки в сферата на социалната политика и социалното проектиране. Тяхното кратко представяне позволява да се отговори на въпроса доколко значимостта на статусно-ролевия профил на бенефициента и неговата трансформация е застъпена в официалните политики и дават ли те възможност/предполагат ли интегрирането му в социалните проекти, като част от целенасочените дейности за решаване на значими социални проблеми и предизвикателства.

Политиките, реализирани в социалната сфера в България за периода 2010–2015 г., са в тясна връзка с европейските приоритети за цялостно развитие на общността. В „ЕВРОПА 2020 Стратегия за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж“ една от водещите социални инициативи (Европейска платформа срещу бедността) са посочени следните цели: „да се осигури икономическо, социално и териториално сближаване въз основа на текущата Европейска година за борба с бедността и социалното изключване, така че да се повиши осъзнаването и да се признаят основните права на хората в условия на бедност и социално изключване, като им се даде възможност да живеят достойно и да участват активно в обществото“ (Европа 2020 Стратегия за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж, с. 22). Водеща философия на Стратегията е стимулиране на гражданското участие и оползотворяване на човешкия капитал и ресурс (в това число и този на различните бенефициенти/целеви групи и други субекти на социална помощ/подкрепа/ въздействие).

Новото разбиране, свързано със стимулиране на клиентите на социални услуги (бенефициентите по социални проекти) да се възплъщават в различни по своята същност и естество социални роли, е залегнало и в редица държавни документи, насочени към реализирането на политиките в сектора (Национален социален доклад на Република България за 2013–2014 г.).

Крайните бенефициенти по различни социални проекти, реализирани от държавните институции, могат да се включат в цялостния процес на тяхното разработване и управление посредством своите представители или чрез индивидуалното си участие като граждани на страната. Тази им възможност се обезпечава чрез създадени различни органи (комисии, съвети, центрове). Освен потребители на определени социални услуги и блага, бенефициентите биват разглеждани като активен субект в процеса на взимане на решения. Новите политики са насочени към обогатяване на разбирането за техните социални роли и възможностите им, свързани с тяхното изиграване (пак там, с. 19). Съобразяване с индивидуалните особености и възможности на отделния бенефициент се залагат и в Закона за социално подпомагане: „Социалната интеграция на подпомаганите лица, може да се извършва въз основа на индивидуален проект, изготвен от дирекция „Социално подпомагане“ (Закон за социално подпомагане, чл. 12 а). Индивидуалните проекти следва да се съгла-

суват с бенефициента и той да се включи в тяхното изготвяне, реализиране и управление, което от своя страна предполага мултиролевото му участие и взаимодействие със специалистите, работещи по тях.

Такива цели си поставя и Стратегическият план на МТСП за периода 2013–2017 г.: „През периода 2015–2017 г. основна цел на политиката ще бъде подобряване на инвестирането в човешкия капитал“ (Министерство на труда и социалната политика, Стратегически план 2013–2017 г., с. 3). В документа се поставя акцент върху стимулирането на индивидуалното участие на отделната личност чрез оценка на нейните качества, компетенции и потенциал.

В опита си да стимулира гражданската активност в социално-икономическия сектор през 2011 г. българското правителство прие Национална концепция за социална икономика. Тя регламентира нормативно отношенията в т.нар. трети икономически сектор между частния/бизнес сектор и публичния/държавен сектор. В нея като автори на проекти участват организации като кооперациите, неправителствените и благотворителните организации (Национална концепция за социалната икономика). Социалната икономика стимулира разработването на проекти в публичния сектор, като залага на активното участие на крайните бенефициенти в тяхното създаване и реализиране. Тя стъпва на разбирането, че отделният човек притежава индивидуален потенциал, който може да реализира чрез участието си в различни социални инициативи. Той може да бъде както бенефициент, така и да стои в основата на социалния проект, като негов инициатор. Социалната икономика се стреми изцяло към провокиране на гражданското и индивидуално участие в социалните процеси (пак там, с. 25).

В тясна връзка със социалната икономика е и социалното предприемачество. Най-общо то се представя като нов вид икономическа активност, която съчетава икономическите ползи със социално значимите каузи. В центъра му стои отделният гражданин (без значение на неговия социален статус), който влиза в ролята на социален предприемач. Той участва активно в социалните процеси, превръща се в техен инициатор, участва в предлагането и разработването на социални политики, взима решение и удовлетворява *своите* потребности в условията на неопределени рискове (пак там, с. 8). Т.е. бенефициентът, от една страна, изпълнява ролята на предприемач, активен субект по отношение на собствените си потребности, от друга, се явява оценител на риска и условията, в които ще реализира конкретен проект.

От казаното дотук е видно, че на ниво държавна политика значимостта на статусно-ролевия профил на бенефициента и възможността му за участие в обществените процеси (в това число и в социалните проекти) имат водещо значение. Такова им бива отредено и в редица други национални документи (Информация от институциите и органите на европейския съюз...).

Следователно на ниво политики и национални стратегии се цели стимулиране на активното участие на бенефициентите по социални проекти в

различните социални инициативи, като водещо значение се отдава на техните индивидуални особености, капацитет и възможен принос, отчетени въз основа на оценката на техния статусно-ролеви профил. Не по-маловажно е и заложеното разбиране, че отделният бенефициент притежава динамичен, трансформиращ се статусно-ролеви профил, който би могъл да развива и обогатява, посредством включването си в една или друга социална инициатива.

И ако чисто теоретично се отдава значение на статусно-ролевия профил на бенефициента и възможностите му за целенасочена промяна, то в следващите редове ще се потърси отговор на главния изследователски въпрос, а именно каква е значимостта на статусно-ролевия профил на бенефициента по социален проект и неговата трансформация за/при оценка на проектния замисъл и дизайн в практическата работа по проект.

Емпирично изследване

Задачи на емпиричното изследване:

- Да се проучат характеристиките на статусно-ролевия профил на бенефициента по социален проект на равнищата на проектния дизайн, планиране и реализация.
- Да се проучи значимостта на статусно-ролевата трансформация на бенефициента по социален проект на равнищата на проектния дизайн, планиране и реализация.

Обект на емпиричното изследване:

Статусно-ролеви профил на бенефициента по социален проект и неговата трансформация.

Предмет на емпиричното изследване:

Значимост и ниво на интегрираност на статусно-ролевия профил на бенефициента по социален проект и неговата трансформация в проектната рамка и проектната документация.

Хипотеза:

Предполага се, че характеристиките, значимостта и динамиката/трансформацията на статусно-ролевия профил на бенефициента по социални проекти не са водещ компонент при оценка на проектния замисъл, дизайн и реализация и рядко тяхната значимост бива заложена като първостепенен фактор в проектната рамка (LOGFRAME) и проектната документация.

Така формулираната хипотеза е контрапункт на заявената вече собствена и научна позиция, застъпваща разбирането, че бенефициентът би следвало да бъде третиран като автентичен субект и ресурс на проектния успех, като

неговият статусно-ролеви профил трябва да бъде пълноценно интегриран в проектната архитектура и процесуалност.

Допълнително основание за допускането беше и отбелязаното в теоретичната част разминаване в ценностното (намерения, замисъл, политики и т.н.) и процесуално (планиране, дизайн и реализация) проектно равнище.

Критерии:

К.1 Характеристики на статусно-ролевия профил на бенефициента по социален проект.

К.2 Значимост на статусно-ролевия профил на бенефициента и неговата трансформация за оценката на проектния замисъл и дизайн и реализация.

Показатели:

П.1 Особенности на изискванията към стартовия статус и ролеви репертоар/опит (подбор на бенефициенти).

П.2 Особенности на предписанията за статуса и ролите на бенефициента в рамките на проекта.

П.3 Отчетена значимост на статусно-ролевия профил на бенефициента за оценката на проектния замисъл и дизайн.

П.4 Включеност на бенефициента и неговия статусно-ролеви профил (репертоар) в логическата рамка на проекта.

Методика на емпиричното изследване и процедура на провеждане:

С оглед на поставените задачи беше избран изследователски метод за качествен анализ—съдържателен анализ на проектна документация. Формулираните критерии и показатели са в следната смислова връзка помежду си.

Критерии	Показатели
К.1 Характеристики на статусно-ролевия профил на бенефициента по социален проект.	П.1 Особенности на изискванията към стартовия статус и ролеви репертоар/опит (подбор на бенефициенти). П.2 Особенности на предписанията за статуса и ролите на бенефициента в рамките на проекта.
К. 2 Значимост на статусно-ролевия профил на бенефициента и неговата трансформация за оценката на проектния замисъл и дизайн и реализация.	П.3 Отчетена значимост на статусно-ролевия профил на бенефициента за оценката на проектния замисъл и дизайн. П.4 Включеност на бенефициента и неговия статусно-ролеви профил (репертоар) в логическата рамка на проекта.

За да се провери валидността на заложената хипотеза и и за да се постигне по-голяма яснота и систематизираност на получените данни, беше пред-

приета поетапна изследователска стратегия. В първи етап от анализа беше проверено какви са особеностите на изискванията към стартовия статус и ролевия репертоар/опит при подбора на бенефициенти. Разгледани бяха общо 15 финансиращи (донорски) програми, както и изискуемата към тях документация, свързана с кандидатстването по проект. Във фокуса на изследването бяха поставени поканите за кандидатстване с описаните в тях възможни (допустими) бенефициенти, насоките (наръчници, гайдове) за кандидатстване със заложените изисквания към бенефициентите, както и критериите за оценка на кандидат-проектите. Специално внимание беше отделено на формулярите за кандидатстване, които по своята същност представят алгоритъма на социалния проект и оформят т.нар. логическа рамка на проекта (LOGFRAME).

Във втория етап от анализа изследователският интерес отново се фокусира върху проектната документация, като посочените източници на информация бяха преразгледани и обогатени с допълнителни (доклади/отчети на завършени и изпълнени проекти по избраните програми, критериални скали за оценка, заложені предварителни очаквания), като основна цел беше да се изведат особеностите на предписанията за статуса и ролите на бенефициента в рамките на проекта и да се провери в каква степен те биват обект на оценка при финализирането на конкретната инициатива (вж. таблица 2).

Таблица 2. Етапи на анализ, методи и дейности

Етапи на анализ	Метод	Дейности
Първи етап	Съдържателен анализ	Анализ на проектна документация (погани за кандидатстване, насоки (наръчници, гайдове), критерии за подбор (оценка), формуляри за кандидатстване) по 15 донорски програми (5 пр. в сферата на практическата социална работа, 5 пр., насочени към социално-педагогически дейности и 5 пр. свързани с бизнес и социално предприемачество).
Втори етап	Съдържателен анализ	Анализ на проектна документация (годишни доклади, отчети, съобщения и др.) по 70 завършили проекта.

За да се постигне по-широк обхват на емпиричното изследване и по-голяма представителност на получените данни, източниците на информация бяха търсени в три относително самостоятелни и същевременно взаимосвързани социални сфери, а именно: социална работа, образование и социална педагогика, бизнес и социално предприемачество.

В първия етап от изследването всяка от сферите беше представена от пет финансиращи програми и изискуваната по тях документация, като допълнително се търси съпоставка между различните модели на социално проектиране. Програмите бяха подбирани съгласно тяхната актуалност към момента на изследването, обхват, определен в самата програма, разпознаваемост в пуб-

личното пространство и доказана история във финансирането на социални проекти. Допълнителен критерий за подбор беше и фактът, че проучените източници се характеризират с последователни програмни периоди с различни социално насочени цели и приоритети, като сборът от отделните периоди по дадена програма, на практика я превръща в целогодишен източник на финансова подкрепа. Във всяка една от представените сфери (социална работа, образование, социално предприемачество) поне една от избраните за анализ финансиращи програми (и съответстващите и документи) е под шапката на държавата в лицето на Министерство на труда и социалната политика, Министерство на образованието, Министерство на икономиката и/или държавните агенции. Подобен избор беше обоснован от желанието за съпоставка между правителствения, неправителствения и частен сектор.

Анализът беше воден от поэтапното проследяване на заложените първични изисквания към статусно-ролевия профил на бенефициента по социален проект, описани първо, в самата финансираща програма и поканата за кандидатстване, второ, в предложените насоки за кандидатстване (гайдове, наръчници, съвети и т.н), трето, в критериите за оценка на проектопредложенията и четвърто, във формулярите за кандидатстване. Избраният модел на анализ преповтаря практическия професионален модел на работа по подаване и кандидатстване със социален проект и се основава на същите стъпки, които предприема кандидатстващата организация (юридическото лице) при оформяне на проектната документация и респективно описанието и залагането на желаната промяна, както и изясняването на първичния статусно-ролеви профил на бенефициента. Самите емпирични данни бяха обработени съгласно приетото разбиране за трите основни профила на бенефициента и възможните три проектни равнища на статусно-ролево участие и значимост (вж. таблица 1).

Във втория етап от анализа бяха разгледани общо седемдесет реализирани проекта, финансирани и разработени съгласно заложените в изследваните по-горе петнадесет финансиращи програми, като отделно емпиричните данни бяха допълнени и с информация за приключили инициативи, отчетена в крайните годишни отчети или доклади на още десет водещи социални организации в България, имащи отделни от представените източници на финансиране. Отново анализът следва практическия професионален модел за представяне и оценка на постигнатите резултати и проектна устойчивост. Първо бяха преразгледани първоначалните критерии и показатели, заложиени в програмите, след това се акцентира върху описанието на самия проект и поставените пред него цели и задачи и накрая се проучиха представените от самите изпълнители резултати, ефекти, въздействие. Основна цел беше да се проследи цялостния проектен цикъл и да се открият характеристиките и значимостта на статусно-ролевия профил на бенефициента по социален проект и неговата динамика във всеки един етап от работата по социален проект, както

и да се изведат основните очаквания към него, заложи в отделните програми и програмни документи, въз основа на които се разработват, проследяват, наблюдават и оценяват и крайните проектни инициативи. Именно тази изследователска цел оправда и избрания метод за провеждане на емпиричното изследване – а именно съдържателен анализ.

Умишлено търсеният паралел между направения съдържателен анализ и практическия професионален модел за анализ на проектната документация даде възможност изведените резултати да се тълкуват както на теоретично ниво, така и на ниво практическа значимост.

Общият брой на анализирания документи беше 435, като цялостното емпирично изследване обхваща периода август–ноември 2015 г.

Анализ на получените резултати

Преди да бъдат представени крайните резултати от съдържателния анализ, е необходимо да бъдат направени някои предварителни уточнения:

1) всички изведени социални роли и социални статуси, посочени в проектната документация, са дословно цитирани от изследваните източници, като автентичният език на всеки документ е запазен;

2) в редица документи терминът „бенефициент“ не фигурира и не се употребява. Той бива заместен от термини със сродно значение и/или от описание (например „този, който реализира проекта“, „този, който ще се ползва от проекта“, „краен потребител“ и т.н.);

3) в проектната документация, насочена към реализирането на социален проект, който не цели пряка полза за кандидатстващия с него (например млад учен участва с проект за финансиране на неговите социално значими изследвания), се откриват два водещи профила на бенефициента (този на реализиращ проекта, получаващ финансиране и другия на крайния бенефициент или по-често срещаното „целева група“). В тези случаи и двата профила ще се разглеждат паралелно (проследявайки и самата проектна документация), като ще се прави ясно разграничение между тях.

Анализ на характеристиките на статусно-ролевия профил на бенефициентите по социален проект (K1)

Всяка една от представените програми се отличава със специфични цели и приоритети, насочени към промяна на социалната действителност и постигане на по-голямо социално благополучие на своите бенефициенти. Впечатление прави, че още на това първично ниво желаното (очакваното, чрез социалните проекти) въздействие е насочено не само към значима социална промяна, но в него имплицитно е заложила и статусно-ролевата трансформация на крайния бенефициент (вж. таблица 3).

Таблица 3. Финансиращи програми – цели и приоритети

Име на финансиращата програма	Цели и приоритети
Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“	Социални проекти със смисъла на социална работа
Приоритетна ос 5 <i>Социално включване и насърчаване на социалната икономика.</i>	Да се подобри качеството на живот на хората в България чрез подобряване на човешкия капитал, постигане на високи нива на заетост, повишаване на производителността, достъп до качествено образование и учене през целия живот и засилване на социалното включване.
http://ophrd.government.bg/view_doc.php/BENEFICIARIES	
Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“	Да се подобри достъпа на хора с увреждания и хора над 65 години в невъзможност за самообслужване до услуги за социално включване и здравеопазване.
Приоритетна ос: <i>Намаляване на бедността и повишаване на социалното включване.</i>	
http://zafondovete.eu/calls/nezavisim-jivot-hrd-op-2014-2020/ http://ophrd.government.bg/view_doc.php/7021	
Инициатива ПРОМЯНАТА, реализирана с помощта на Фондация Reachforchange	Да подобри живота на децата, като открива и подпомага социални предприемачи да осъществят идеите си на практика.
http://novatv.bg/gamechangers/view/1/%D0%9F%D0%A0%D0%9E%D0%9C%D0%AF%D0%9D%D0%90%D0%A2%D0%90/	
Америка за България Тръст за социална алтернатива http://socialachievement.org/grants/project-areas/family-economic-success-program.html	Осигуряване на възможности за членовете на семейства с минимален доход да получат умения и възможности за работа, водещи към икономическа независимост.

Фонда за двустранни отношения, Програма БГ 12 „ <i>Домаино насилие и насилство основано на полов признак</i> “, Норвежки финансиран механизъм 2009–2014/ CallforproposalsunderthefundforBilateralRelations, BG 12 DomesticandGender-BasedViolence, NFM 2009–2014 http://www.dmp.mvr.bg/NR/rdonlyres/955AA167-8729-4DFD-B466-E757FB89C6B6/0/Guideline_for_strengthened_bilateral_relationspdf_.pdf	Установяване на сътрудничество между страните партньори, между институции и граждани, бизнес, частен, академичен, неправителствен и държавен сектор, с цел подобряване на взаимодействието по различни социални проблеми, обмен на опит и добри практики, културен обмен.
Образователни проекти /социално педагогически проекти	
Европейски съвет за научни изследвания http://erc.europa.eu/advanced-grants Програма на ЕС Еразъм + http://zafondovote.eu/calls/erasmus-programme-call-for-proposals-2015	Да насърчи и подпомогне провеждането на иновативни, значими за своята научна област изследвания. Да се постигнат заложените приоритети в Европейската стратегия за развитие 2020, насочена към социално-икономически растеж, създаване на работни места, социално равенство и приобщаване.
Фонд научни изследвания http://www.fni.bg/?q=node/14	Подкрепа проекти и дейности за насърчаване на научните изследвания, съобразени с ратифицирани рамкови програми с определени приоритети на Европейския съюз, както и със „Стратегията за развитие на науката в България“ до 2020 г.
Фонд за стипендии на европейското икономическо пространство (сътрудник Министерството на образованието и науката) Мярка: Проекти за мобилност във висшето образование. https://www.mon.bg/?go=page&pageId=13&subpageId=257	Да засили сътрудничеството между България и страните от ЕИП ЕАСТ (Норвегия, Исландия и Лихтенщайн) в областта на висшето образование и научните изследвания.

Globaljuniorchallenge http://www.gjc.it/2015/en/projects	Да насърчи най-иновативните проекти, които използват модерните ИКТ за образование и социално приобщаване. Той има за цел да насърчи младите хора и преподавателите им да използват нови технологии; да обменят опит и да създават успешни инициативи.
Бизнес проекти/ социално предприемачество	
Награди за социално предприемачество Seif http://seif.org/en_US/award/ Агенция по заетостта Работна схема „Младежка заетост“ http://www.az.government.bg/bg/news/view/startira-nov-priem-po-nabirane-na-zajavki-ot-rabotodateli-po-shema-ay-mladejka-zetost-au-1140/	Подпомага реализирането на бизнес проекти, които имат социална насоченост и могат да окажат социално въздействие. Повишаване на броя на работещите младежи.
Министерство на икономика Th13teen Arts http://www.mi.government.bg/bg/themes/th13teen-arts-1284-285.html	Да подкрепи предприемачите в областта на творческите индустрии в България, да насърчи предприемаческата инициативност и да открий успешните творчески предприятия у нас.
Глобален фонд за иновации http://www.globalinnovation.fund/	Да инвестира в социални иновации, създаващи възможност за подобряване живота на милиони хора в развиващите се страни.
Награди на ЕС за жени иноваторки http://ec.europa.eu/research/participants/portal/desktop/en/opportunities/h2020/topics/16071-wip-01-2015.html#tab1	Да стимулира инициативността на жените иноваторки, да стимулира участието на жени в прилагането на иновативни научни открития.

Анализирайки първоначалното описание на целите и приоритетите на донорските програми и публикуваните покани за кандидатстване, се създаде изследователско очакване, че приложената по тях проектна документация ще насочва и ще изисква от кандидатстващите организации и/или юридически лица да разпишат проекти, ясно кореспондиращи с оказаните цели и приоритети и още веднъж залагащи именно върху постигането на социално значима промяна и статусно-ролева трансформация на крайните бенефициенти. Предположено беше също, че би следвало очакваната промяна да е отразена в дизайна на инициативите, посредством поетапното следване на изискванията за попълване на проектния формуляр, в който ще бъде отразен както изходния статусно-ролеви профил на бенефициента, така и промените, които се залагат с цел постигане на желания резултат.

За да се потвърди или опровергае подобно допускане, беше направена съпоставка между отделните ключови документи по различните програми и беше проверен какъв е стартовият/предварително очакваният заложен статусно-ролеви профил на бенефициента във всяка от тях. Проучено беше и дали самите документи провокират (налагат) залагането на статусно-ролева трансформация или не (вж. таблица 4).

Таблица 4. Анализ на проектна документация, касаеща проектния дизайн

Стартов/очакван предварителен статусно-ролеви профил на бенефициента				
Документи	Покани за кандидатстване с проектно предложение	Насоки за кандидатстване	Критерии за оценка на проектите	Формуляри за кандидатстване
Социални проекти, имащи смисъла на социална работа				
Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“ Приоритетна ос 5 Социално включване и насърчаване на социалната икономика. http://ophrd.government.bg/view_doc.php/BENEFICIARIES	Бенефициенти АСП, АХУ, ДАЗД, НПО, ДАМС, Министерство на здравеопазването, специализирани предприятия и кооперации на хора с увреждания, доставчици на социални услуги, консултантски фирми, работодатели, общини, доставчици на здравни услуги, публични лечебни заведения, медицински университети, социално-икономически партньори В поканата не се описват допълнително целевите групи.	Публични или частни предприятия, които изпълняват конкретен проект и са пряко отговорни за неговата подготовка, управление и реализация. Целеви групи: Безработни лица в трудоспособна възраст, лица с трайни увреждания с ограничения или невъзможност за самообслужване, възрастни хора с ограничения или невъзможност за самообслужване.	Брой новосъздадени социални предприятия; Брой подкрепени съществувачи СП, Брой лица започнали работа в сектора на социалната икономика; Брой лица, преминали от сектора на социалната икономика към реалния трудов пазар; Брой лица, обхванати от проекта.	Изискват се данни за професионалните роли и capacitatea на кандидата. Юридическо лице, партньор, реализатор на проекта. Изисква се характеристика на целевите групи, като акцент се поставя върху проблема.

Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“	Конкретен бенефициент. Организации, институции, административна структура; Реализатор на проекта, комуникатор с институции, целеви групи и заинтересовани страни, организатор на медийни и информационни кампании, изпълнител на заложените по проекта дейности, възложител на поръчки, свързани с поддържане на материалната база и изготвянето на рекламни и информационни материали и др.	Юридическо лице, партньор с опит в разработването и реализирането на проекти; експертни функции и роли, професионалисти.	Брой лица, включени/ползващи услугата/подкрепата по проекта и брой ангажирани с тях специалисти.	Юридическо лице, партньор с опит в разработването и реализирането на проекти; експертни /професионални роли, свързани с предоставянето на конкретна услуга.
Приоритетна ос: Намаляване на бедността и повишаване на социалното включване. Процедура: Независим живот http://zafondovete.eu/calls/nezavisim-jivot-hrd-op-2014-2020/ http://ophrd.government.bg/view_doc.php/7021	Целеви групи: Нуждаещи се от помощ и съдействие, неможещи да се самообслужват, със здравословни проблеми, ползватели на проектоподкрепа, възрастни хора над 65 години. <i>*изведените роли се съдържат в описанието на целта на приоритетната ос, в първоначалното описание на програмата няма допълнително описание на целевите групи</i>	Допустими целеви групи: Хора с увреждания и техните семейства, възрастни хора над 65.		Изисква се описание и характеристика на целевите групи, акцент се поставя върху проблема

Инициатива ПРОМЯНАТА, реализирана с помощта на Фондация Reachforchange. http://novatv.bg/gamechangers	Човека, който притежава иновативна идея, ентусиазъм, предприемачески дух и силна мотивация, за да реализира ПРОМЯНАТА за българските деца. Реализатор, организатор, участник, обучител, учещ се, създаващ промяна, иноватор, визионер, активен участник в промяната. Деца, като целева група. Нуждаещи се, ползващи подкрепата.	Автор на идеята, предприемач, лидер, социално ангажиран, готов да се посвети на идеята и да се развива, обучаван, развиваш се, получаващ съдействие и професионална/експертна подкрепа. Няма допълнително описание на целевите групи.	Брой обхванати деца.	Предприемач, работещ, професионалист. Получаващи помощ.
Америка за България Тръст за социална алтернатива http://socialachievement.org/grants/project-areas/family-economic-success-program.html	Кандидатстващите, като получател на средства изготвят проект за предложение. Реализатори на проекта, участници в случването му, партньори на екипа на Тръста, иноватори. Целеви групи: Обучаващи се, ползващи подкрепа, представители на ромската общност, представители на уязвимите групи, член на семейството, подкрепян, получател на помощ.	Юридическо лице с непанска цел. Не са посочени допълнителни данни относно целевите групи.	Брой обхванати лица.	Реализатор на проекта професионалист с експертни функции. В първоначалната заявка за кандидатстване не се изисква информация за целевите групи, кандидатът попълва информация за целите и задачите на проекта. Във втория етап се изисква очакван брой на бенефициентите и точно описание на проблема им.

Фонда за двустранни отношения, Програма БГ 12 „Домашно насилие и насилие основано на полов признак“, Норвежки финансов механизъм 2009–2014/ Callforproposalsunderthefundfor BilateralRelations, BG 12 DomesticandGender-BasedViolence, NFM 2009–2014 http://www.dmp.mvt.bg/NR/rdonlyres/955AA167-8729-4DFD-B466-E757FB89C6B6/0/_Guideline_for_strengthened_bilateral_relationspdf_.pdf	Допустим кандидат. Юридическо лице, представител на държавна и/или неправителствена организация/институция, партньор, изготвящ и реализиращ проекта, помагач, подкрепящ, споделящ опит. <i>Бенефициентът е и целева група</i>	Донори, партньори, представители на държавните институции, представители на НПО-сектора, представители на частния сектор.	Капацитет на партньора, професионални умения.	Изискват се данни свързани с професионалните роли и капацитет. Реализатор на проекта, изпълнител, партньор.
Социално образователни проекти				
Европейски съвет за научни изследвания http://erc.europa.eu/advanced-grants	Изследователи от различни сфери на науката и техниката, изследовател, иноватор, реализатор на научния проект, специалист в дадена научна област.	Не са предоставени конкретни насоки за кандидатстване.	Критерии за оценка на проекта са оригиналност, уникалност на проектната идея, значим за областта на разработка научен проблем.	Изисква се предоставяне на информация за научно-изследователските качества и възможности на кандидата. Отличен изследовател, с отличителен профил в своята научна област.

Програма на ЕС Еразъм + Ключова дейност 1 Об- разователна мобилност за гражданите. http://zafondovete.eu/calls/erasmus-programme-call-for-proposals-2015/	Потенциални кандидати-всички публични и частни органи, работещи в областта на образованието, младежи, работещи в областта на образованието, представители на образователна институция, представители на младежка институция, обучители, учители, преподаватели, ангажирани със спорт-на дейност специалисти, работещи с младежи специалисти, младежи, които не са представители на конкретна организация, партньори, участници в различни обмени, активен участник в проектните дейности. Няма разграничение между бенефициентите и целевите групи- бенефициентите са в ролята и в ролята на целеви групи.	Юридическо лице, организатор на проектните дейности, изпълнител по проекта, партньор, обучител, представител, координатор, участник, носител на знания и умения, на културни ценности, развиващ нови компетенции.	Промяна в индивидуалните, образователните и професионалните компетенции и знания на включените, брой включени в проекта.	Реализатори на проекта, участници в проекта. Изисква се описание на организацията и на целевите групи. Припокриване между ролята на бенефициента и участника в проекта.
---	---	---	--	--

Фонд Научни изследвания http://www.fni.bg/?q=node/14	Образователни институции, млади учени, изследователи, млади учени, преподаватели, специалисти в дадена научна сфера, представители на научна и/или образователна институция, малки и средни предприятия и НПО и други научни звена.	Субект, който отговаря за започването и изпълнението на дейностите в проекта и получава безвъзмездна финансова помощ.	Научна компетентност на ръководителя на екипа и неговите представители, изпълняващи проект.	Изискват се професионални и административни данни за кандидата, информация за неговите стаж, професионален опит, участие в проекти и интереси.
Фонд за стипендии на европейското икономическо пространство (сътрудник Министерство на образованието и науката) Марка: <i>Проекти за мобилност във висшето образование.</i> https://www.mon.bg/?go=page&pageId=13&subpageId=257	Бенефициенти са висшите учебни заведения и техните представители, специализанти, докторанти, студенти, членове на академичния, изследователски или административен персонал на трудов договор.	Специализанти, докторанти, студенти, членове на академичния, изследователски или административен персонал на трудов договор.	Изисква се описание на очакваните нови знания и компетенции, който ще придобие бенефициента и как те ще са полезни както за учебното заведение, което представлява, така и за цялостната европейска научна общност.	Изисква се професионална информация за кандидатстващите.

Global junior challenge http://www.gjc.it/2015/en/projects	Публични и частни училници и университети Публични и частни институции и организации Неправителствени организации. Публични и частни компании. Изследователски институти. Физически лица, представители на образователни институции или частни лица, иноватори, разработващи проекти в сферата на образованието с ИТК за работа с младежи (до 29Г). Потребители до 10 годишна възраст, потребители до 15 годишна възраст, потребители до 18 годишна възраст, потребители до 29 годишна възраст, млади хора търсещи работа, бежанци и мигранти.	Не са предоставени насоки за кандидатстване.	Брой възползващи се участници и база информация за това какви нови знания, качества, умения придобиват бенефициентите.	Изисква се професионална информация за разработващия проекта. Изисква се информация за характеристиките на целевите групи и как те ще участват в проекта.
--	---	--	--	---

	Бизнес и частен сектор			Социални проекти
Награди за социално предприемачество Seif http://seif.org/en_US/award/	Социален предприемач, бизнесмен, социално ангажиран, разработващ успешен бизнес план, социален бизнесмен, социален предприемач.	Насоките за кандидатстване са разработени да подпомогнат поетапното написание на бизнес-плана, в тях не се залагат роли на бенефициента.	Проектите се оценяват на база професионални умения на екипа, иновативност на идеята, социално-икономическо въздействие, качество на бизнес модела и модела за финансиране.	Не се изисква формуляр, а разработване на бизнес план- изисква се точно описание на експертните роли на всеки един от екипа.
Агенция по заетостта Работна схема „Младежка заетост“ http://www.az.government.bg/bg/news/view/startira-nov-priem-po-nabirane-na-zajavki-ot-rabotodateli-po-shema-ay-mladejka-zetost-au-1140/	Бенефициенти* Работодател, осигуряващ стаж и професионално обучение, ментор Целеви групи: младежи в трудоспособна възраст, регистрирани в бюрото по труда, безработни, търсещи работа. *пряк бенефициент е АЗ, работодателите и младежите са описани като „кандидати“.	Работодател, предприятие, Безработни; Засти, които желаят да сменят работата си; Учещи се, които желаят да работят през свободното си от учене време; Уязвими групи на пазара на труда (дълготрайно безработни лица, безработни. Младежи, жени отсъствали дълго време от работа, поради майчинство, безработни. Лица над 50-годишна възраст, търсещи работа пенсионери на възраст 50-64 години.	Да няма публични задължения; да отговаря на изискванията за отпускане на помощи по ЗДП. Численост на предприятието, да е провел насърчителни мерки, да няма задължения по сключени договори за изпълнение на програми. Да не е получавал средства от други източници на финансиране.	Изисква се описание на целевите групи по възраст, пол, степен на образование, увреждане и проблем. Брой на безработни лица на възраст 15-29 години включително, с постоянен или настоящ адрес в населено място извън територията на област София-град. Брой на безработни лица на възраст 15-29 години включително, с постоянен или настоящ адрес в населено място на територията на област София-град.

		Безработни лица без образование, с ниска степен на образование и без специалност и професия, лица, изтърпяващи наказания, лишаване от свобода, представители на уязвими етнически групи), неактивни лица и търсещи работа лица.		
Министерство на икономика Th13teen Arts http://www.mi.government.bg/bg/themes/th13teen-arts-1284-285.html Глобален фонд за иновации http://www.globalinnovation.fund/	Участникът, предприемач, предприемачи в творческата индустрия. Клиенти на проекта.	Всички предприемачи в творческата индустрия, юридическо лице, регистрирано съгласно българското законодателство.	Необходимост от продукта. Оригиналност на продукта. Ефективност и функционалност. Размер на пазара.	Административна информация, капацитет. Клиенти, как ще се търси връзката с клиентите (потребителите на продукта). Настоящи и бъдещи потребители. Изискват се данни за експертността на кандидата и неговия капацитет. Изисква се демографско описание на целевите групи.
	Бенефициенти-социални предприятия, НПО, държавни агенции, изследователи, ръководни кадри и представители, служители, работници, представители на: стопански фирми, НПО, социални предприятия, държавни агенции. Целеви групи: Не са посочени в програмата.	Роли на кандидата: Експертни кадри, професионални екипи, отговорни, постигащи успехи, желаещи да се ангажират с идеята хора, реализатори на идеята.	Професионални умения на екипа, иновативност на идеята, социално-икономическо въздействие, ниво на разработка на идеята, предимства на идеята пред други практики, очаквано въздействие върху целевите групи.	

Награди на ЕС за жени иноваторки http://ec.europa.eu/research/participants/portal/desktop/en/opportunities/h2020/topics/16071-wip-01-2015.html#tab1	(С)основатели на компания/бизнес. Получавали финансова подкрепа по европейските програми за изследвания. Жени иноваторки.	(С)основатели на компания/бизнес; Получавали финансова подкрепа по европейските програми за изследвания Жени иноваторки. С годишен оборот поне 100 000 евро.	Постигнато значимо научно развитие. Създаден добър бизнес модел, въз основа на разработване на научната идея. Оказано влияние върху обществото. Годишна печалба.	Изисква се доказателство за изброените роли.
---	---	---	---	--

От обобщените резултати е видно, че терминът „бенефициент“ е заложен като автентична част от специфичния език на проектната документация в шест от донорските програми. В останалите девет той е заменен от синонимни термини и/или от конкретизиращо описание. Подобно наблюдение дава основание да се твърди, че самият термин предизвиква известна раздвоеност по отношение на крайното му тълкуване. Там където той бива използван, отново бива характеризиран, като се посочват точните параметри на неговото тълкуване („юридическо лице, получаващо безвъзмездна финансова подкрепа“, НПО, „образователна институция“ и т.н). Впечатление прави, че в 5 от случаите профилът на бенефициента е пряко свързан с усвояването на определен ресурс, който да доведе до реализирането на социален проект. Само в един от случаите бенефициентът е разгледан и в ролята си на краен потребител на проектния ресурс, но пък в конкретната програма се наблюдава съвпадение между бенефициент по програмата и целева група по проекта. Т.е. бенефициентът като термин, обозначаващ определена социална роля и заеман статус, би могъл да бъде използван за описание на два диаметрално противоположни статусно-ролеви профила – този на реализиращия социален проект и този на крайния потребител/ползвател. Макар и очевидно, подобно заключение подсказва, че все по-често различните финансиращи програми предпочитат да „избягат“ от термина, като директно конкретизират ролите и статуса на своите ползватели (*П1*, *П2*). Подобна тенденция се наблюдава и по отношение на термина „целева група“, като той е застъпен предимно в насоките за кандидатстване и формулярите по проектите, но в редица програми отсъства, заменен директно от описание на статуса и ролите на крайните ползватели.

В девет от анализираните програми се отчита разграничаване между бенефициент и целева група, за сметка на шест от програмите, при които те съвпадат. Двата статусно-ролеви профила (трети и първи) могат да бъдат проследени най-вече в програмите, насърчаващи разработването на проекти в сферата на социалната работа и социалното предприемачество, докато припокриване се наблюдава при инициативите със социално-образователен характер, където често се откроява и втори профил на бенефициента.

Заложените изходни социални роли на бенефициента (*П2*), определящи неговия профил в поканите за кандидатстване могат да бъдат проследени в две направления.

Първо, когато бенефициентът е разглеждан като реализиращ социалния проект, и второ, когато той бива представен единствено в качеството си на целева група.

В първия случай бенефициентът е юридическо лице, характеризиращо се със специфичен статус и изпълняващ конкретни роли („образователна институция“, „инициатор на промяната“ и т.н), ясно обособени от предмета му на дейност. Очакваните социални роли, които трябва да изпълни в рамките

на проектната инициатива, са изцяло проактивни, насочени към постигане на определени резултати, тясно обвързани с професионален капацитет, с вече изградени социални качества и умения („работодатели, общини, доставчици на здравни услуги, публични лечебни заведения, медицински университети“). Статусът му е стабилен и схващан като по-висок в сравнение с този на целевите групи (в проекти, при които няма съвпадение между бенефициента и целевите групи) (III). Предвид първоначалната нагласа и разбирания, свързани с дефинирането на тези бенефициенти, разбираемо статусно-ролевата трансформация не се залага, тъй като те се възприемат като предизвикващи промяната, провокиращия я, работещи за другите.

Връщайки се отново към изведената класификация на статусно-ролеви профили, тази група бенефициенти изцяло припокрива 3-тия обозначен профил (този на проектен ресурс – вж. таблица 1), като съответстващите му социални роли биха могли да бъдат характеризирани като водещо проактивни. Като бъдещ реализатор на дадена инициатива бенефициентът, отговарящ на този статусно-ролеви профил, бива възприеман като главен проектен ресурс (II2).

Подобни заключения, свързани със статусно-ролевия профил на бенефициента, биха могли да бъдат направени и от поканите, при които се наблюдава съвпадение между бенефициента и целевата група (общо 6). Отново изходният статус (III) е висок (предвид достигнато определено образователно и/или професионално ниво), а заложените за изпълнение социални роли предполагат вече изградени и натрупани добри социални и професионални умения („участници в различни обмени“, „преподаватели, специалисти в дадена научна сфера“, „членове на академичния, изследователски или административен персонал“, „споделящ опит“ и т.н) (II2). Въпреки това предвид фактът, че бъдещите проекти ще бъдат насочени към удовлетворяване на потребностите на кандидатстващите („финансира значими научни изследвания“, „финансира участие в обмен на опит и добри практики“), тази група бенефициенти могат да бъдат характеризирани и съотнесени и към втори, и към трети статусно-ролеви профил. Изпълняваните от тях социални роли биха могли да бъдат както реципрочни (усвояват ресурс, за да задоволят собствени потребности и натрупат нови знания и умения), така и проактивни (чрез натрупаните знания и умения, за да допринесат и за развитието на другите). Подобни ясни очаквания, насочени към социално значимо влияние, се наблюдава в шестте програми („установяване на сътрудничество между страните партньори... подобряване на взаимодействието по различни социални проблеми“, „създаване на работни места, социално равенство и приобщаване“, „да засили сътрудничеството между България и страните от ЕИП“). Тази група бенефициенти се разглеждат и като ефект (обект на проектната работа), и като ресурс (реализатор на проектната инициатива) (III, II2).

В девет от анализираните програми крайните бенефициенти са представени в ролята си на целеви групи (III). Те могат да бъдат съотнесени към първия

изведен статусно-ролеви профил на бенефициента (ползвател/потребител). Още в самите покани те са представени като носители на определени социални дефицити („нуждаещи се от помощ и съдействие, неможещи да се самообслужват, със здравословни проблеми“, „представители на уязвимите групи“, „безработни, търсещи работа“). Видени през призмата на съществуващия проблем, техните роли се характеризират преди всичко като реактивни, схващат се като социално дисфункционални, определящи неблагоприятния им социален статус. Подобно разбиране може да се открие и в деветте финансиращи програми, като в три от тях липсва описание на крайните бенефициенти (по-късно то присъства в другите документи), в три посочените (предварително заложените) социални роли са изцяло свързани с неблагоприятни характеристики и в три от програмите се открояват и допълнителни роли като „младежи търсещи работа“, „регистрирани в бюрата по труда“, „участници в обучения“. Търсеното въздействие се фокусира на ниво ползвател, като в отделни програми се предполага достигането на равнище проектен ефект. Тази група бенефициенти рядко бива третирана като главен проектен ресурс или ефект (II2). Направеното заключение се потвърждава и от факта, че все още голяма част от донорските програми предпочитат да използват посредник (в лицето на преките финансови бенефициенти), предоставяйки определена помощ и подкрепа непряко на крайния бенефициент. Най-ниско капацитетен и характеризиран като дефицитарен е бенефициентът по програми, финансиращи проекти в сферата на практическата социална работа и социалното предприемачество, докато положителна промяна в посока извеждане на функционалните социални роли и благоприятните социални статуси се наблюдава в инициативите със социално-образователен/социално-педагогически характер.

От казаното до момента би могло да се заключи, че на **ниво проектни покани и намерения се открояват и трите основни статусно-ролеви профила на бенефициента (П1, П2). Но като ресурс и изпълнител на проактивни и реципрочни социални роли бенефициентът се схваща най-вече когато е в ролята си на реализатор на проектната инициатива. Въпреки заложените социално значими цели, пряко свързани с постигане на независимо социално функциониране и значимо обществено влияние на крайните бенефициенти, на това предварително ниво на покана за планиране на проект тяхното участие в процеса (а от там и тяхната значимост за него) е сведено до минимум/силно ограничено.**

Сходна тенденция се откроява и що се отнася до анализа на насоките за кандидатстване (гайдове, наръчници). В осем от тях се наблюдава преповтаряне на изведените вече в поканите за кандидатстване статусно-ролеви профили на бенефициентите и характеризиращите ги социални роли (III, II2) (вж. таблица 4). При три от програмите не са разработени допълнителни насоки за кандидатстване, предвид подробното описание на процеса още в самите покани, а в две от програмите наръчниците изцяло се фокусират върху изискваната доку-

ментация и оформянето на проектното предложение, без да се отделя специално внимание на целевите групи. Впечатление прави, че в разработените наръчници са налични подробни съвети, свързани с описанието на бенефициентите, реализиращи проекта, като се обобщава как най-коректно да се представи кандидатът, за да отговаря на заложените изисквания (професионален капацитет и умения, опит, ниво на експертност), за сметка на информацията насочена към характеризирането на целевата група. Тя отново се представя като проблемна и е необходимо подробно описание на негативната ситуация, а не толкова на самите участници в нея. Водещо значение добиват дейностите, методите и подходите за постигане на въздействие върху проблема, а не самото участие на целевите групи в решаването му. Интересен е и фактът, че при дефиниране на крайните потребители в 10 от 12 от случаите се налага посочване на краен брой обхванати от подкрепата. Т.е. за проектното планиране е важно представителят на целевата група да фигурира като статистически измерим елемент (в ролята на бройка, част от общата статистика), но не и да бъде представен посредством своя капацитет или възможен принос към крайния резултат. Разграничени могат да бъдат и трите статусно-ролеви профила, клиент, ефект, ресурс, но се запазва моделът преди всичко основната отговорност за постигане на желаните резултати да се възлага на усвояващия финансовите средства. Логично се наблюдава и преповтаряне на статусно-ролевия модел, при който реактивните социални роли са отредени за целевата група, докато реципрочните и проактивните се изпълняват от проектния екип и ангажираните в него специалисти (П2).

В насоките за кандидатстване, адресирани до бенефициентите по програмите, при които се наблюдава припокриване на бенефициент и целева група (шест на брой), статусно-ролевия профил е изведен на преден план, като още веднъж се описват необходимите, вече придобити качества и умения, които кандидатът трябва да притежава. Ясно са разписани и неговите роли („изследовател“, „инициатор на идеята“, „участник в дискусии“ и т.н.). Очакваните роли са с проактивен характер, а участието на бенефициентите е пряко обвързано с крайния резултат. Те биват третиращи като проектен ресурс (П2).

Тенденцията крайният бенефициент (целевата група, потребителя) да бъде възприеман преди всичко като проблематичен, се запазва и на този етап от проектното планиране. Най-силно изразено това се случва в проектите със смисъла на социална работа, докато повече „доверие“ се гласува на ползвателите на услуги и подкрепи, плод на работа на специалистите в сферите на бизнеса и социалното предприемачество (П2).

Следващата стъпка от анализа фокусира изследователския интерес върху предварителните критерии за оценка на кандидат-проектите. Изяло качествени критерии се откриха в три от програмите („значим научен проблем“, „нови знания и компетенции, които ще придобие бенефициентът“, „очаквано въздействие върху целевите групи и т.н.“). Те бяха обвързани с проекти в образователната сфера и тази на социалното предприемачество.

В документацията на програмите, насочени към практическа социална работа, използваните измерители за краен резултат бяха водещо количествени, допълнени от качествени. Освен социалните роли, свързани с причисляване към проектната статистика („брой включени лица“, „брой обхванати лица“, „брой получили помощта“), допълнително се открояха и роли като: „придобиващ нови компетенции“, „повишаващ своите знания и умения“, „включил се в обмен на опит“ (П1, П2). Но отново прави впечатление, че статусно-ролевият профил на крайния бенефициент (целева група) и неговата динамика не са водещи при оценката на бъдещия проект. В случаите, където подобна трансформация е заложена („безработни ангажирани на пазара на труда“), тя е предшествана от „брой“. Т.е дори да е заложена оценката на качествените резултати, тя е задължително придружена от количествените, като тяхното натрупване се счита за определящ показател на проектния успех.

Статусно-ролевият профил на бенефициента претърпява промени, които са обект на проследяване, но те се постигат в случаите, когато бенефициентът (в ролята си на целева група) и неговата социална ситуация или развитие са третираны преди всичко като очакван проектен ефект (постигнато е заложено въздействие), а не като проектен ресурс (предизвиква желаното въздействие) (П2).

Що се отнася до случаите, при които бенефициентът е в ролята на усвояващ средствата, отпускани по програмата, и/или пък има съвпадение между бенефициента и целевата група, се запазват вече заложените като очакване роли, изведени в т.нар. критерии за допустимост. Още веднъж се налага потвърждение от кандидата, че отговаря на всички изисквания и би изпълнил пълноценно или развил, планираните по проект социални роли. Значима статусна трансформация при тези бенефициенти не се очаква (П2).

Анализът на предварително заложените критерии за оценка на проектните предложения още веднъж потвърди, че ***се запазва моделът на проектиране, при който проактивните социални роли се възлагат на бенефициенти от трети профил, реципрочните социални роли са пряко свързани с представители на втори статусно-ролеви профил, докато реактивните са отредени на бенефициентите от първи.***

Интересен е фактът, че изцяло качествени измерители се използват във финансиращите програми, създадени от Третия (граждански) сектор, докато в донорските програми на държавно и институционално ниво се изисква водещо количествена информация. Подобна политика се обосновава от желанието на държавата за постигане на максимален обхват на финансираните проекти, но въпросът дали количеството задължително означава качества, остава отворен. По-малоброен обхват си поставят за цел донорски програми, финансиращи проекти, залагащи изцяло на качествени промени в своите бенефициенти, като се изхожда от разбирането, че реалният проектен успех се определя от настъпилата/провокирана статусно-ролева трансформация.

Анализ на значимостта на статусно-ролевия профил на бенефициента и неговата трансформация за оценката на проектния замисъл и дизайн (К2)

Следвайки естествената логика на предварителното проектно планиране, настоящият анализ провери доколко и по какъв начин статусно-ролевата трансформация на бенефициентите по социални проекти намира своето място и в проектните формуляри. Онагледяващи проектна идея, те в най-голяма степен предопределят алгоритъма на конкретния социален проект, като, от една страна, още веднъж представят приоритетите на програмата, и от друга, са инструментът, който най-цялостно и видимо би могъл да даде информация за предварително заложените (очаквани) статусно-ролеви профили.

И отново се разграничиха два водещи статусно-ролеви профила на бенефициентите. Този на получаващия финансовата подкрепа и реализиращ проектната инициатива и другият на целевата група.

В първия случай изискваната информация и съответно заложените социални роли бяха подробно описани (ПЗ). В зависимост от програмата се откриха роли като: „реализатор на проекта“, „юридическо лице“, „партнираща организация“, „организатор на събитието“. Попълването на проектния формуляр от бенефициента на практика гарантира както описание на бъдещите му (обвързани със социалната инициатива) роли, така и предполага известна ретроспекция и утвърждаване на вече изпълнените роли и придобити статуси. Фокусът на документа върху този профил (трети) на бенефициентите беше безспорен. Възлаганите социални роли са изцяло проактивни. На практика съвсем естествено и логично се изисква максимално много и показателна информация за възможностите на кандидата да изпълни всички поставени цели, чрез реализирането на конкретни дейности. Най-подробно този трети статусно-ролеви профил на бенефициента е описан в програмите на държавно ниво, като по-малко данни за него се изискват във формулярите на донорските програми, представящи НПО-сектора. Той е схващан като основен проектен ресурс.

В програмите, при които има съвпадение между бенефициент и целева група, отново се изисква потвърждение за професионалните умения и компетенции, както и описание на основните функции, които ще изпълнява кандидатстващият. В качеството си на бенефициент в тези проекти той е представен като проектен ресурс, докато, влизайки още веднъж в ролята и на целева група, той на практика се превръща в обект на проектното въздействие с тенденция да се достигне до реципрочно влияние от негова страна. Т.е. би могло да се твърди, че заложената еволюция в неговия статусно-ролеви профил е на две нива – първото като изначален ресурс на проекта (необходим за неговото реализиране) и второ отново като ресурс, но вече пряко свързан с въздействие не само на проектно, но и на социално значимо ниво. Междинните роли и статуси в този надграждащ процес са свързани с представянето на кандидата

като проектен ефект. Би могло да се твърди, че бенефициентът преминава и през трите профила в процеса на реализация на проекта (П3).

Не толкова категорично обаче се изяснява статусно-ролевата промяна на бенефициентите от първи профил (ползватели, потребители на социални услуги). В проектните формуляри те се представят през ролите, продиктувани от наличието на дефицит и социална дисфункция. В 14 от общо 15-те формуляра целевите групи присъстват в документа, като в 4 от случаите се изисква единствено описание на проблема, без да е необходимо попълването на конкретните характеристики на крайния потребител (П4). В 5 от формулярите има съвпадение между целева група и бенефициент. В другите 5 формуляра се изисква характеристика на целевите групи, но въпросът „как ще участват целевите групи във вашия проект“ е поставен само в 3 от анализирания документи. В един от формулярите целевите групи напълно отсъстват, като резултатът е насочен към създаването на успешен бизнес план, без да се уточнява кой ще бъде краен потребител на създадения продукт. В един от формулярите информацията за крайния бенефициент е сведена до „демографски данни“, а в останалите източници на информация, при които все пак се очаква извеждане на определени социални роли и социални статуси, се налага това да бъде направено чрез повторното описание на проблема. В 10 от формулярите за кандидатстване значение е отдадено на броя на представителите на целевите групи, които ще бъдат обхванати от проекта (П4).

Обобщено би могло да се заключи, че от общо 9 формуляра, при които се открояват и трите статусно-ролеви профила на бенефициента, само в два целевите групи се представят като активни участници и се изисква планиране на тяхното включване в определени дейности, различни от тези, свързани с директното въздействие върху потребителите (т.е. биха могли да бъдат съотнесени към втори профил на бенефициента) (П4). Очакваните предварително заложили роли при бенефициентите, представени като целеви групи, са с водещо пасивен характер, като максималното ниво на въздействие от тяхна страна е на равнище проектен ефект. Видени като възможен бъдещ проектен ресурс, те се представят в два от формулярите, като в само един се залага на реалното проследяване на промяната.

Така изведените данни говорят, че **на ниво проектно планиране все още фокусът не е върху статусно-ролевата трансформация на бенефициента, а определящи са количествени параметри** като брой обхванати лица, брой участници, пряко въздействие върху проблема (и чрез него на целевите групи, а не обратното). В програмната документация, където са заложили промени в ролите, в много ниска степен се очаква реална промяна и в статуса.

На етап цялостно предварително проектно планиране анализът показва, че **статусно-ролевата трансформация на бенефициентите не е заложила като водещ компонент в проектна документация (П3)**. Заключение, опровергаващо изследователското очакване, че проектната документация пряко

кореспондира и бива подчинена на заявените във финансиращите (донорски) програми намерения.

Последващият анализ си постави задача да провери доколко статусно-ролевата трансформация е обект на оценка във вече реализираните проекти. Беше формулирано ново работно предположение, отразяващо разбирането, че щом в предварителното планиране и дизайн на проекта статусно-ролевата трансформация не е основен компонент, то в завършените и приключилите проекти тя отново ще присъства с нейното второстепенно значение.

Както вече беше отбелязано във втория етап от направения съдържателен анализ, изследователският интерес беше насочен към проучването на отчетни документи на реализирани проекти по разглежданите 15 финансиращи програми. Бяха събрани общо 70 отчета на социални проекти, като намерената информация беше публикувана или на официалните страници на донорските програми, или те бяха достъпни в публичното пространство. Събраните данни бяха допълнени и от още 10 отчета на организации, които сами финансират своите проекти. Основна изследователска задача беше да се проучи значимостта на статусно-ролевия профил на бенефициента и неговата динамика (в това число и трансформация) за оценката на проектния замисъл, дизайн и реализация.

Във връзка с поставената задача в този етап от анализа вниманието се концентрира върху бенефициентите, определени като целеви групи (крайни бенефициенти, потребители на услуга и т.н). Статусно-ролевият профил на бенефициентите, влизащи в ролята на изпълнителни на проекта, не беше анализиран повторно. Изключение правят социалните инициативи, при които реализатор и целева група съвпадат (най-вече проекти в сферата на образованието и социалното предприемачество).

Във всички анализирани проекти беше заложена определена ролева трансформация на бенефициентите (*ПЗ*): например към „повишена информираност“, „подобряване на професионална квалификация“, „придобиване и развиване на професионални и трудови компетенции“, „по-добро емоционално, когнитивно и поведенческо развитие на децата“ и др. Но реална промяна в статуса може да се отчете като намерение в 21 от проектите („самостоятелно социални функциониране и самообслужване“, „усвояване на занаят и постигане на трудова реализация“, „превръщане в социален предприемач“). В останалите инициативи постигнатото въздействие беше пряко свързано с удовлетворяването на конкретна потребност (както базисна, така и социално значима).

Представено по друг начин, в 43 от проектите статусно-ролевият профил на бенефициента се характеризира посредством изпълняваните от него реактивни роли, като се очаква да се постигне определен социално значим ефект.

Като проектен ресурс бенефициентът се разглежда в 8 от проектите, тъй като неговата роля е да изпълни проекта (да проведе значимо научно изследване и/или да създаде краен продукт).

Като ползвател на конкретен проектен продукт (обучение, социална услуга, медицинска услуга) бенефициентът беше представен в 29 от проектите. Т.е. още на ниво представяне на проектната идея и залагане на определени очаквания, свързани с постигане на резултат след приключване на инициативата, се наблюдава запазване на модела на работа, според който целевата група се третира преди всичко като обект на проектната намеса, а не като субект, включен в проектните дейности (П4) (вж. фигура 2).

Фигура 2. Значимост и характеристики на статусно-ролевия профил на бенефициента

След като бяха анализирани отделните проектни идеи и бяха изведени техните основни цели, свързани със статусно-ролевия профил на бенефициента, внимание беше обърнато и на инструментите, служещи за отчитане на крайния резултат. Те бяха разделени на количествени и качествени.

Изцяло количествени показатели („брой включени деца“, „брой записани на обучение“) се използваха в отчетите на 11 от проектните инициативи. Любопитен беше фактът, че всички те предлагат услуги и дейности, имащи смисъл на социална работа. Т.е. въпреки че се стремят към постигане на качествена промяна за своите бенефициенти, тя не е обект на оценка в края на програмата (П3, П4).

Изцяло качествени показатели и критерии за оценка („реализиран продукт“, „иновативност на идеята“, „удовлетвореност на бенефициентите“) се откриха в 31 от анализирани инициативи. По-голямата част от тях (24 проекта) бяха със социално-образователна насоченост, последвани от инициативите, свързани със социална работа и/или предоставяне на социална услуга (4 проекта), и единствено чрез качествени критерии бяха оценявани едва 3 проекта в сферата на социалното предприемачество.

В останалите 29 анализирани проекта за оценка се използваха както количествени, така и качествени показатели, като водещо значение се отдава на количествените резултати (предвид подробното им извеждане за сметка на качествените) (вж. фигура 3).

Фигура 3. Критерии и показатели за оценка на проектния успех

Впечатление направи фактът, че от общо 21 проекта, целящи постигане на статусно-ролева промяна, само в 8 отчетът на постигнатото въздействие върху бенефициентите беше подкрепен с качествена информация за настъпилата трансформация.

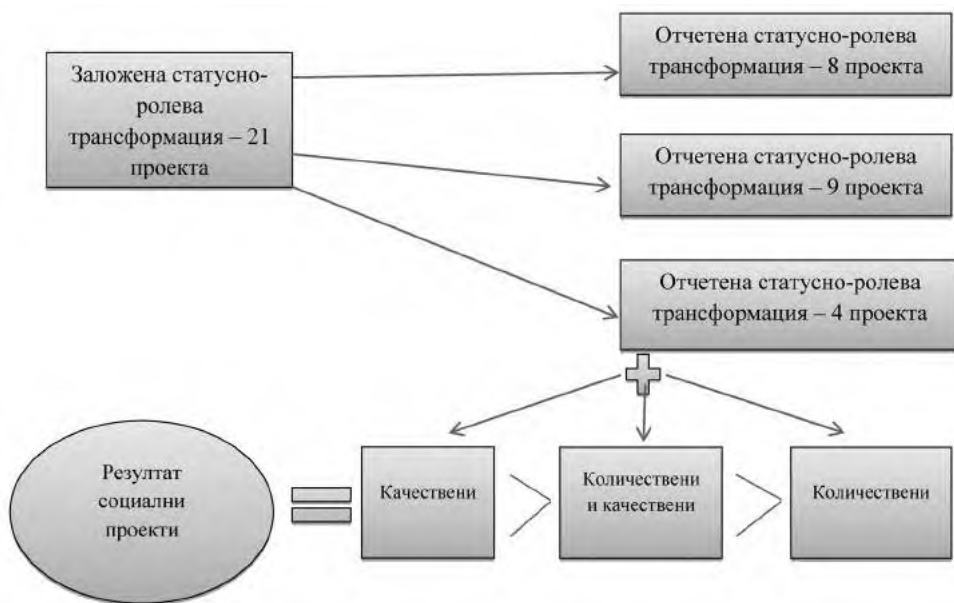
В 9 проекта от тези 21 се използваха изцяло количествени измерители, като показатели за качествена промяна, което породя въпроса доколко всъщност инициативата реализира своите първични цели.

Качествените и количествените показатели и критерии бяха застъпени в останалите 4 инициативи.

Реална оценка на статусно-ролевата трансформация на бенефициента ясно можеше да бъде откроявана едва в 8 от общо 70-те анализирани проекта, като 5 от тях имаха смисъла на социална работа, а останалите 3 бяха със социално-образователен характер (*ПЗ*) (вж. фигура 4).

Вторият етап от направения съдържателен анализ наложи извода, че характеристиките и трансформацията на **статусно-ролевия профил на бенефициента не са обект на оценка при отчета на крайните проектни резултати при по-голямата част от завършилите социални проекти (*ПЗ, П4*).**

Този основен извод потвърди и направеното предварително хипотетично предположение, свързано с корелацията между значимостта на статусно-ролевата трансформация, заложената в предварителното планиране, и нейното отчитане като част от крайните проектни резултати. Констатирана беше право-пропорционална връзка, която в анализирания в това изследване документи показва, че в завършилите проектни инициативи, също както и в проектната документация, тя (статусно-ролевата трансформация) няма водещо значение за отчитането на постигнатите крайни резултати, проектен ефект и въздействие.

Фигура 4. Използвани показатели за отчитане на заложената статусно-ролева трансформация в различните проектни инициативи

Изводи и заключения

Казаното дотук позволява да бъдат направени някои заключения, свързани с получените данни от двата етапа на емпиричното изследване.

1. Открояват се два водещи (типични) статусно-ролеви профила на бенефициентите по социални проекти – този на реализатор на проекта и този на ползвател на ресурсите по инициативата. В първия случай изпълнението на очакваните социални роли се основава на изначално проактивно (включително професионално ангажирано) участие и въздействие, докато във втория главни социални роли имат реактивен характер. И в двата случая обаче обективна статусно-ролева трансформация не се планира, нито постига. Междинни социални роли (с реципрочен характер) се откриват при проектните инициативи, при които има съвпадение между бенефициент и целева група. Застъпени са и трите равнища на проектно-ролево участие (ползвател, ефект и ресурс), като те са разпределени по следния начин: профил „ползвател“ = целева група, профил „ефект“ = бенефициент, в качеството си и на целева група, и профил „ресурс“ = бенефициент на финансовия ресурс или материалната подкрепа.

2. Най-ясно се откроява динамиката на статусно-ролевия профил при бенефициенти по проекти със социално-образователен характер, за сметка на инициативите, имащи смисъл и процесуалност на социална работа.

3. Наблюдава се известно несъответствие между заложените програмни намерения (описани в поканите за кандидатстване) и останалите документи, свързани с подаването на проектопредложение. Т.е. те имат по-скоро декларативна стойност отколкото регулативна. Въпреки че във всички програми се декларира желание за постигане на реална статусно-ролева трансформация от страна на бенефициента и влияние на по-широко социално равнище, служещите като инструменти в планирането и дизайна на проекта документи рядко (само в един от случаите) насочват първоначалното планиране в тази посока.

4. Характеристиките, значимостта и трансформацията на статусно-ролевия профил на бенефициента не са обект на оценка при отчета на крайните проектни резултати при по-голямата част от завършилите инициативи, т.е. те не представляват елемент на концептуалната логическа рамка на социалните проекти (т.нар. LOGFRAME), който е най-активно използваният модел и инструмент за социално проектиране от средата на миналия век насам.

5. При оценка на кандидатстващите и приключилите проектни предложения водещи са количествените критерии и показатели, като постигната статусно-ролева трансформация се отчита като второстепенен резултат.

6. Няма значима разлика в третирането на статуса и ролите на бенефициентите на социални проекти между държавния и неправителствения сектор.

Ако бъдещите изследвания на статусно-ролевия профил на бенефициентите докажат неговото ключово значение за устойчивостта на социалните проекти, то това би обосновало интегрирането му в „логическата рамка“ както на равнището на проектното планиране, така и в хода на проектната реализация и заключително оценяване на постигнатите качествени резултати и устойчивост.

ЛИТЕРАТУРА

- Български тълковен речник. Значение на думите „бенефициент“, „проект“, „роля“, „статус“. – <http://rechnik.info>
- Бъртън, С., Майкъл, Н. (1992) Управление на проекти. Практическо ръководство. С., Екслибрис.
- Василева, М. (2001) Теоретични основи на управлението. Класическа управленска теория.
- Вебер, М. (1992) *Социология на Господството и Социология на Религията*. С., УИ „Св. Климент Охридски“.

- Европа 2020 Стратегия за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж. – http://ec.europa.eu/europe2020/index_bg.htm – посетен на 07.01.2016.
- Закон за социално подпомагане, чл.12 а. Нов – ДВ, 120/2002.
- Информация от институциите и органите на европейския съюз. Заключение на Съвета от 12 май 2009 г. относно стратегическа рамка за европейско сътрудничество в областта на образованието и обучението („ЕЦЕТ 2020 г.“) (2009/С 119/02) – <http://sf.mon.bg/?go=page&pageId=32> – последно посетен на 03.01.2015.
- Костова, М. (2006) За неправилната употреба на думата бенефициент. Съвременно право, том 2.
- Мирчев, М. (2011) Покана за социология 2. С., 503–508.
- Министерство на труда и социалната политика, Стратегически план 2013–2017 г. утвърден със заповед № рд 01-844 от 07.11.2013 г.
- Национална концепция за социалната икономика. – <http://seconomy.mlsp.government.bg/page.php?c=1&d=54> – посетен на 05.01.2016.
- Национален социален доклад на Република България за 2013–2014 г. – <http://www.mlsp.government.bg/bg/docs/> – посетен на 04.01.2016.
- Николаева, С. (2001) Социална работа по проект. С.
- Николаева, С. (2012) Образованието като социален проект: една рефлексия отвъд теорията, политиката и практиката. – *Годишник на СУ, Факултет Педагогика*, книга Социални дейности, том 105, 101–109.
- Новаков, С. Социалните роли на личността. (Реферат по Социална психология, 2003). – <http://www.psihologia.net/forum/viewtopic.php?t=47> – посетен на 27.02.2013.
- Петрова, М. Личността като проблем в социологията. – <http://www.kaminata.net/forum/sotsiologiya-palni-lektsii-t56544.html> – посетен на 25.11.2015.
- Постановление №121 от 31 май 2007 г. за определяне реда за предоставяне на безвъзмездна финансова помощ по оперативни програми. – URL: ophrd.government.bg/view_file.php/4635 – посетен на 15.12.2015.
- Шрайер, Х. (2007) Що е проект? – *Начално образование*, кн. 1.
- Banton, M.(1965) Roles: An introduction to the study of social relations. New York: Basic Books.
- Bates, Frederick L. (1968) The structure of occupations: A role theory approach. Raleigh: North Carolina State University Center for Occupational Education, Monograph No.2.
- Bertrand, Alvin L. (1972) Social organization: A general systems and role theory perspective. Philadelphia: F. A. Davis Co.
- Biddle, B. B., Thomas, E. J.(Eds.) (1966) Role theory: Concepts and research. New York: Wiley
- Biddle, B. J. (1979) Role Theory – Expectations, Identities, and Behaviors. New York: Academic Press.
- Bourdieu, P., J. Passeron (1977) Reproduction in Education, Society and Culture, London: SAGE.
- Brandsma, J. M., Pattison, E. M. & Muyskens, J. L. (1986) Roles, contracts, and covenants: An analysis of religious components in psychotherapy. In K. K. Kentsmith, S. A. Salladay, and P. A. Miya (Eds.). Ethics in mental health practice. Orlando, FL: Grune & Stratton (pp. 153–176).
- Connell, Robert W. (1979) The Concept of Role and What to Do With It. – *Journal of Sociology*, 15, 3, November 3, 1979, pp. 7–17.

- Davis, L. V. (1986) Role theory (pp. 541–563). In F. J. Turner (Ed.). Social work treatment (3rd ed.). New York: The free press.
- Francis, J. Turner (2011) Social Work Treatment: Interlocking Theoretical Approaches, Oxford University Press Inc.
- Getzels, J. W. & Guba, E. G. (1954) Role, role conflict & effectiveness. American Sociological Review, 19, 164–175.
- Goffman, Erving (1959) Presentation of self in everyday life. Garden City NY: Doubleday.
- Goffman, Erving. (1971) *Relations in Public*. New York: Basic Books.
- Horton, C. C. (1922) „The Social Self -- 1. The Meaning of ‘I’“, Chapter 5 in *Human Nature and the Social Order (Revised Edition)*. New York: Charles Scribner’s Sons, pp.168–210.
- James, W. (2009) The Varieties of Religious Experience. The Library of America. pp. 74–120.
- Kelly, A. (1955) The Psychology of Personal Constructs: Vol 1 and 2. New York: WW Norton.
- Levinson, Daniel J. (March, 1959). Role, personality, and social structure in the organizational setting. – *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 58, 9: 287–292.
- Linton, R. (1936) The study of man. New York: Appleton – Century, pp.113–4.
- Linton, R. (1938) Culture, Society & the Individual. – *Journal of Abnormal & Social Psychology*, 33, 425–36.
- Linton, R. (1947) Role and Status. New York.
- Mark R. Leary, Rick H. Hoyle (2009) Handbook of Individual Differences in Social Behavior. The Guilford Press, NY.
- Mead, G. H. (1934) Mind, self, and society. Chicago: University of Chicago Press. pp. 173–178.
- Moreno, J. L. (1934) Who shall survive? Foundations of sociometry, group psychotherapy and sociodrama. New York : Beacon House.
- Olsen, M. E. (1968) The Process of Social Organization. New York: Holt, Rinehart and Winston. pp. 104–116.
- Perlman, H. H. (1968) Persona: Social role and personality. Chicago: University of Chicago Press.
- Rapoport, R., Rosow, I. (1957) An approach to family relationships and role performance. – *Human Relations*, 10, 209–221.
- Sarbin, T. R., Scheibe, K. E. (1983) A model of social identity. In T. R. Sarbin, K. E. Scheibe (Eds). *Studies in social identity* (pp. 5–28). New York: Prager.
- What is a project? Definition and meaning. – <http://www.businessdictionary.com/definition/project.html> – посетен на 17.12.2015.
- Zurcher, L. A. (1983) Social roles: Conformity, conflict and creativity. Beverly Hills, CA: Sage.

Постъпила април 2016 г.

Рецензенти: проф. д-р Силвия Николаева
доц. д-р Ваня Божилова

Използвана литература при анализ на проектна документация

- Агенция по заетостта, Работна схема „Младежка заетост“. – <http://www.az.government.bg/bg/news/view/startira-nov-priem-po-nabirane-na-zajavki-ot-rabotodateli-po-shema-ay-mladejka-zаетost-au-1140/> – посетен на 16.11.2015.
- Америка за България. Тръст за социална алтернатива – <http://socialachievement.org/grants/project-areas/family-economic-success-program.html> – посетен на 09.01.2016.
- Глобален фонд за иновации. – <http://www.globalinnovation.fund/> – посетен на 18.11.2015.
- Европейски съвет за научни изследвания. – <http://erc.europa.eu/advanced-grants> – посетен на 04.01.2016.
- Инициатива ПРОМЯНАТА. Фондация Reach for change. – <http://novatv.bg/gamechangers/view/1/%D0%9F%D0%A0%D0%9E%D0%9C%D0%AF%D0%9D%D0%90%D0%A2%D0%90/> – посетен на 03.01.2016.
- Министерство на икономика. The 13teen Arts. – <http://www.mi.government.bg/bg/themes/th13teen-arts-1284-285.html> – посетен на 18.11.2015.
- Награди на ЕС за жени иноваторки. – <http://ec.europa.eu/research/participants/portal/desktop/en/opportunities/h2020/topics/16071-wip-01-2015.html#tab1> – посетен на 13.12.2015.
- Награди за социално предприемачество Seif. – http://seif.org/en_US/award/ – посетен на 15.12.2015.
- Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“. Приоритетна ос: *Намаляване на бедността и повишаване на социалното включване*. – http://ophrd.government.bg/view_doc.php/7021 – посетен на 13.01.2016.
- Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“. Приоритетна ос 5 *Социално включване и насърчаване на социалната икономика*. – http://ophrd.government.bg/view_doc.php/BENEFICIARIES – посетен на 21.12.2015.
- Програма на ЕС Еразъм +. – http://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/index_bg.htm – посетен на 25.01.2016.
- Фонда за двустранни отношения. Програма БГ 12 „Домашно насилие и насилие основано на полов признак“, Норвежки финансов механизъм 2009–2014. – http://www.dmp.mvr.bg/NR/rdonlyres/955AA167-8729-4DFD-B466-E757FB89C6B6/0/Guideline_for_strengthened_bilateral_relationships.pdf – посетен на 14.01.2016.
- Фонд за стипендии на европейското икономическо. Мярка: *Проекти за мобилност във висшето образование*. – <https://www.mon.bg/?go=page&pageId=13&subpageId=257> – посетен на 15.12.2015.
- Фонд научни изследвания. – <http://www.fni.bg/?q=node/14> – посетен на 05.01.2016.
- Global junior for change. – <http://www.gjc.it/2015/en/projects> – посетен на 12.12.2015.